*Paweł Starosta**

Katedra Socjologii Wsi i Miasta
Uniwersytet Łódzki

SIECIOWY KOMPONENT KAPITAŁU SPOŁECZNEGO

WPROWADZENIE

Zdecydowana większość definicji kapitału społecznego traktuje sieci kontaktów społecznych jako podstawę do generowania tego zjawiska. Poczynając od klasycznej definicji G. Loury'ego (1977), poprzez określenia P. Bourdieu i L.J.D. Waquanta (2001), J. Coleman (1994), R. Putnama (2008) i wielu innych zwraca się uwagę, iż kapitał społeczny jest zbiorem zasobów powstających w wyniku utrzymywania sieci kontaktów społecznych, w jakie włączona jest jednostka zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz danej grupy.

Znaczenie sieci dla analizy kapitału społecznego wynika zasadniczo z trzech przesłanek. Jak argumentują E. Sik i B. Wellman (1999: 226), „Budowanie sieci i manipulowanie nimi w celu współdziałania lub inwestowania we wzajemne związki jest podstawową cechą rodzaju ludzkiego. Jednakże zakres, w jakim te cechy są obecne, jest różny w różnych kulturach. Kapitał sieci jest najbardziej ogólną formą kapitału społecznego [...]. Inwestowanie w kapitał sieciowy jest konsekwencją wyboru racjonalnego. W każdym społeczeństwie występują sytuacje, w których użycie sieci jest najlepszym sposobem radzenia sobie z różnymi problemami”. Co więcej, „Kapitał sieci jest użyteczny nie tylko dla radzenia sobie z problemami, ale również w celach grabieżczych” (Sik, Wellman 1999: 227). R. Rose (2000) dostarcza ciekawych wyników badań ilustrujących angażowanie odmiennych strategii i różnych sieci społecznych dla rozwiązywania problemów związanych z dostępem do dóbr publicznych, takich jak dostanie się na uniwersytet, jeśli kandydatowi brakuje odpowiedniej liczby punktów, czy też przyspieszenie przyjęcia do szpitala, gdy pacjent oficjalnie zobowiązany jest oczekiwać na przyjęcie miesiąc czasu. W Rosji i na Ukrainie bardzo aktywnie wykorzystywane są w tym względzie powiązania nieformalne i antymodernistyczne strategie angażowania sieci. Czesi stosują częściej rozwiązania rynkowe, a południowii

* Pierwsza wersja tekstu ukazała się w 2012 r. w pracy zbiorowej pt. *Zróźnicowanie kapitału ludzkiego i społecznego w regionie łódzkim*.

Koreańczycy zwykle wycofują się, jeśli osiągnięcie dóbr publicznych nie jest możliwe zgodnie z obowiązującymi normami prawa.

Dla badaczy o strukturalnej orientacji (Wellman 1988; Lin 2001; Burt 2008; Growiec 2011), sieci społeczne są nie tylko ważnym, ale w gruncie rzeczy jedynym wskaźnikiem kapitału społecznego. Daje temu wyraz H. Esser (2008: 23), konkludując, iż „kapitał społeczny jest rozumiany jako zbiór tych wszystkich zasobów, które aktor może zmobilizować i/lub osiągać z nich korzyści ze względu na jego zakorzenienie w sieci relacji z innymi aktorami”. Podobny pogląd prezentuje N. Lin (2001: 55–56), stwierdzając, że „Teoria kapitału społecznego skupia się na zasobach zawartych w sieci relacji podmiotu oraz na tym, jak dostęp do tych zasobów oraz ich użycie przynosi korzyści działaniom jednostek” i dalej „kapitał społeczny składa się z zasobów zawartych w sieciach czy związkach podmiotu”. Sieć relacji jest w podejściu strukturalnym rozumiana jako układ kontaktów, jakie jednostka utrzymuje z innymi osobami lub aktorami zbiorowymi w określonych ramach czasowo-przestrzennych (Wellman 1988). Dla strukturalistów, podobnie jak dla przedstawicieli teorii wymiany, nie ma potrzeby wyłaniania innych komponentów kapitału, ponieważ normy i zaufanie traktują jako zjawiska wtórne wobec wzajemnych interakcji. Należy jednak podkreślić, iż przedstawiciele orientacji strukturalnej nie utożsamiają kapitału z siecią interakcji. Jak podkreśla N. Lin (2008: 59), „utożsamianie sieci z kapitałem społecznym nie jest właściwe. Zrównywanie gęstości czy bliskości sieci powiązań z większą pulą społecznego kapitału jest konceptualnie wadliwe”. Dla strukturalistów taki lub inny kształt sieci albo jej atrybuty stanowią tylko podstawę do pojawienia się kapitału, ale nie są kapitałem samym. Kapitał jest tutaj rozumiany jako zasób wygenerowany przez sieci. Ponieważ jednak niezwykle trudno jest wyodrębnić zasób, który powstał wyłącznie w danej sieci, od zasobów, które powstały w innej sieci lub też w wyniku indywidualnej aktywności jednostki, przeto istnieje dość powszechna skłonność wśród badaczy empiryków do podciągania sieci pod kategorię kapitału społecznego.

N. Lin (2001: 63) sugeruje, że dostęp jednostki do kapitału ulokowanego w sieciach zależy głównie od czynników strukturalnych, czyli od: (1) pozycji ego w hierarchicznej strukturze społecznej, (2) od natury więzi pomiędzy ego a innymi uczestnikami sieci oraz od (3) lokalizacji ego w sieci powiązań. Pozycja ego w strukturze oznacza status społeczny jednostki, jaką zajmuje w wymiarze makro. Samo pojęcie struktury uwzględnia trzy istotne założenia. Po pierwsze, struktura jest układem uporządkowanym „według takich normatywnych i wartościowych zasobów, jak klasa, autorytet czy status” (Lin 2001: 56). Po drugie, uporządkowana struktura społeczna ma kształt piramidy. Oznacza to, że niższych pozycji jest bardzo dużo, a najwyższych niewiele. Konsekwencją piramidalnego kształtu struktury jest większy zakres możliwości kontrolowania zasobów

przez tych, którzy zajmują wyższe pozycje i odpowiednio niższe możliwości kontrolowania przez zajmujących pozycje niższe. To implikuje większy dostęp do zasobów dla jednostek ulokowanych na górnych poziomach piramidy oraz mniejszy dla ulokowanych u podstawy piramidy. Co do natury więzi N. Lin wykorzystuje koncepcję działań instrumentalnych i ekspresyjnych, obecną w teorii wymiany, i przyjmuje, że działania instrumentalne zorientowane na wymianę różnych dóbr pomiędzy partnerami prowadzą do utrwalania słabych więzi, podczas gdy działania ekspresyjne polegające na wymianie zasobów tego samego rodzaju prowadzić będą do utrwalania silnych więzi. Położenie w sieci oznacza założenie, iż lokalizacja ego w pobliżu połączeń „pomostowych” sprzyja pozyskiwaniu kapitału społecznego poprzez działania instrumentalne (Lin 2001: 69).

Jakie zatem korzyści wynosimy dzięki udziałowi w sieciach kontaktów społecznych? Jak sugeruje H. Esser (2008: 24–25), możemy wymienić co najmniej sześć istotnych zasobów społecznych i korzyści, które stają się naszym udziałem poprzez uczestnictwo w sieci kontaktów. Korzyścią pierwszą jest zwiększający się dostęp do różnych informacji, drugą – kształtowanie się w jednostce postawy do wiarygodnego zaangażowania się w sytuacjach ryzyka, trzecią – wyrabianie dyspozycji jednostki do świadczenia wsparcia, pomocy, czwartą – możliwość sprawowania kontroli nad działaniami innych, piątą – budowanie zaufania w określonych strukturach, a szóstą – utrwalanie pewnych norm i wartości w grupie. Najczęściej jednak w literaturze wymienia się korzyści, jakie jednostka odnosi na rynku pracy i szeroko rozumianej sferze ekonomicznej dzięki kontaktom społecznym (Halpren 2005; Erickson 2008).

Idea traktowania zasobów powstających w wyniku kontaktów społecznych jako źródła osiągania korzyści indywidualnych i grupowych nie jest nowa. Co najmniej od czasu opublikowania artykułu przez M.S. Granovettera (1973) wiadomo, że jakość środowiska społecznego i powiązania personalne jednostki są w wielu przypadkach czynnikami przesądzającymi o sukcesie lub porażce życiowej. Według tegoż autora, model słabych więzi charakteryzuje się rozległą siecią kontaktów, niskim odsetkiem powiązań rodzinno-krewniaczych, niską gęstością kontaktów, niskim poziomem częstotliwości kontaktów, wysokim stopniem heterogeniczności społeczno-zawodowej, wielofunkcyjnością powiązań oraz niskim stopniem intymności kontaktów (Granovetter 1973). Formułując hipotezę „siły słabych więzi”, M.S. Granovetter (1973) zwrócił uwagę, że liczne, nawet przelotne kontakty z wieloma różnymi jednostkami dają jednostce potencjalnie większe szanse rozwojowe aniżeli kurczowe trzymanie się kilku partnerów. Jego hipoteza uformowana jest na przekonaniu, że wielość partnerów oznacza dyferencjację zasobów, a zatem im większą liczbą partnerów jednostka dysponuje, tym potencjalnie ma większy dostęp do bardziej zróżnicowanej puli zasobów, które z kolei może wykorzystywać dla własnych celów poprzez związki z innymi

osobami uczestniczącymi w sieci wymian społecznych. W ten sposób jednostka może pomnażać nie tylko zasoby informacji, które mogą być odpowiednio wykorzystane, ale również umiejętności przynoszące bardziej namacalne zyski. Hipoteza Granovettera (1973), niezwykle inspirująca, wzbudza też pewne wątpliwości. Moim zdaniem, autor zbyt jednostronnie zakłada, że wzrost liczby partnerów prowadzi do wzrostu różnorodności potencjalnych zasobów, a zatem do heterofilności sieci. Po drugie, M.S. Granovetter (1973) w swojej tezie zakłada, że wielkość zasobów jest konsekwencją liczby partnerów interakcji. Autor nie docenia sytuacji, kiedy zasoby są nierównomiernie dystrybuowane pomiędzy różnych partnerów. W przypadku skrajnej ich koncentracji może to prowadzić do sytuacji, kiedy utrzymywanie silnych więzi z jedną osobą dysponującą dużą ilością zróżnicowanych zasobów jest korzystniejsze aniżeli utrzymywanie kontaktów z 10 partnerami dysponującymi niewielkimi i niezbyt zróżnicowanymi zasobami. Pomimo pewnych uwag krytycznych, hipoteza M.S. Granovettera (1973), podobnie jak inne prace z zakresu teorii wymiany i analizy sieciowej stały się podstawą do strukturalnych analiz kapitału społecznego i badania zależności pomiędzy homofilnością i heterofilnością sieci a zakresem dostępu do kapitału społecznego.

W analizach empirycznych kładzie się akcent na takie zasadnicze właściwości sieci kontaktów, jak: wielkość sieci, gęstość kontaktów, częstotliwość kontaktów, spójność sieci, homofilność i heterofilność sieci oraz wiele innych charakterystyk (Scott 2000).

Najczęściej przedmiotem badania są sieci kontaktów przyjacielskich, sąsiedzkich, rodzinnych oraz pracowniczych. Coraz popularniejsze stają się również badania sieci funkcjonujących w świecie wirtualnym oraz kontaktów realizowanych w ramach stowarzyszeń i instytucji pracy.

PROBLEMATYKA BADAŃ – OPERACJONALIZACJA ZMIENNYCH I HIPOTEZY

Zagadnienia, które są przedmiotem analizy w niniejszym artykule to:

- po pierwsze, będziemy zmierzać do ustalenia zasobów sieciowego komponentu kapitału tj. jego poziomu i zróżnicowania w skali całego województwa oraz w poszczególnych powiatach;
- po drugie, będziemy starali się wyjaśnić kierunek i siłę związków statystycznych zachodzących pomiędzy zasobami sieci a ekonomicznym poziomem rozwoju powiatów i położeniem materialnym badanych respondentów. W ten sposób podjęta będzie próba pośredniego wyjaśnienia wpływu sieci na kształtowanie się zasobności zarówno indywidualnej, jak i zbiorowej.

Zmienną niezależną jest w tym przypadku sieciowy komponent kapitału społecznego, na który składać się będą następujące elementy sieci: (1) wielkość sieci, (2) częstotliwość kontaktów w sieci, (3) pozycyjne atrybuty sieci oraz (4) funkcje sieci kontaktów społecznych.

Empirycznymi wskaźnikami wielkości sieci są takie wskaźniki, jak: (1) liczba partnerów, z którymi respondent utrzymywał styczności w ramach kontaktów przyjacielskich, (2) liczba partnerów, z którymi respondent utrzymywał styczności w ramach kontaktów rodzinnych oraz (3) liczba przynależności respondenta do partii politycznych, związków zawodowych, stowarzyszeń, klubów, komitetów i innych dobrowolnych organizacji formalnych.

Wskaźnikami częstości kontaktów były takie zmienne, jak: (1) liczba kontaktów osobistych z partnerami kręgu przyjaciół w okresie roku oraz (2) liczba kontaktów osobistych z partnerami kręgu rodzinnego w ostatnim roku.

Pozycyjne atrybuty sieci były natomiast badane poprzez takie zmienne, jak: (1) średni poziom wykształcenia w sieci kontaktów przyjacielskich, (2) średni poziom wykształcenia w sieci kontaktów rodzinnych, (3) średni przestrzenny dystans zamieszkania partnerów w sieci kontaktów przyjacielskich względem miejsca zamieszkania respondenta oraz (4) średni przestrzenny dystans zamieszkania partnerów w sieci kontaktów rodzinnych względem miejsca zamieszkania respondenta.

Wskaźnikami funkcji sieci były natomiast ustalenia dotyczące: (1) udzielania pomocy materialnej respondentowi przez członków sieci przyjaciół, (2) udzielania pomocy materialnej respondentowi przez członków sieci rodziny, (3) udzielania pomocy niematerialnej respondentowi przez członków sieci przyjaciół, (4) udzielania pomocy niematerialnej respondentowi przez członków sieci rodziny.

W kwestionariuszu badań zastosowano również wiele innych pytań charakteryzujących sieci kontaktów. Jednakże w niniejszym rozdziale prezentujemy jedynie te, które są najczęściej uwzględniane w badaniach empirycznych. Sposób gromadzenia informacji o sieciach kontaktów w naszym kwestionariuszu wykorzystywał założenia techniki *Name generator*, zakładającej najpierw wymienienie członków kręgu przyjacielskiego i rodzinno-krewniaczego, a następnie charakteryzowanie atrybutów każdego z nich (Lin, Fu, Hsung 2008).

Należy dodać, iż respondent sam decydował o tym, kto jest jego przyjacielem. Nie było zatem żadnej sugestii co do sposobu rozumienia terminu „przyjaciół”, poza tym, że to jest ktoś bliski dla respondenta, z kim w ostatnim roku utrzymywał jakikolwiek kontakt społeczny. Natomiast, z grona sieci rodzinnej wykluczono tych członków rodziny lub krewnych, którzy pozostawali z respondentem we wspólnym gospodarstwie domowym.

W przeciwieństwie do innych badań (Growiec 2011), poszczególne charakterystyki sieci nie są zatem konsekwencją opinii respondenta o właściwości

całej sieci, lecz obliczeń statystycznych dokonanych na podstawie atrybutów każdego wymienionego przez respondenta członka sieci. Technika generatora osób posiada zalety, jak i wady. W wyniku jej zastosowania respondenci najczęściej wymieniają osoby, z którymi pozostają w najbardziej zażyłych kontaktach, a zapominają często o tych, z którymi utrzymują słabsze powiązania. W efekcie siła zarejestrowanych związków sieci taką metodą jest zwykle większa aniżeli w rzeczywistości (Lin, Fu, Hsung 2008). Z drugiej jednak strony niektóre słabsze relacje mogą mieć jednak wpływ na gromadzenie czy uzyskiwanie w pewnych sytuacjach istotnych zasobów, co przy stosowaniu techniki *Name generator* może być pominięte.

W skład zmiennych zależnych wchodziły natomiast takie cechy, jak: przeciętne miesięczne dochody respondenta, liczba metrów kwadratowych mieszkania/domu zajmowanego przez respondenta, liczba miesięcy pozostawania bez pracy, liczba luksusowych dóbr w gospodarstwie domowym oraz miejsce powiatu respondenta w rankingu rozwoju ekonomicznego.

Stosownie do sformułowanych celów i problemów przyjęto dwie zasadnicze hipotezy.

H1. W pierwszej z nich zakładamy, że poziom sieciowego komponentu kapitału społecznego w województwie łódzkim będzie niski i mało zróżnicowany pomiędzy poszczególnymi powiatami.

H2. W hipotezie drugiej przyjmujemy, że zachodzić będzie istotna korelacja pomiędzy pozycją w ramach syntetycznego indeksu sieciowego komponentu kapitału a przyjętymi do analizy zmiennymi zależnymi. Zakładamy, że kierunek tych korelacji będzie dodatni, co oznaczać będzie, że z wyższym poziomem sieciowego komponentu kapitału wzrastać będzie ogólny poziom rozwoju powiatu, jak też poziom położenia materialnego badanych.

SIECI KONTAKTÓW PRZYJACIELSKICH

Sieci kontaktów przyjacielskich stanowią jeden z częstszych obiektów badania (Fischer 1982; Theiss 2007). Z badań tych wynika, że sieci powiązań przyjacielskich są mniej rozległe, ale bardziej intensywne i zorientowane głównie na mentalne wsparcie lub wzajemną aprobatę i życie towarzyskie (Espinosa 1999). Wielkość kręgów przyjacielskich jest oczywiście różna w zależności od kulturowych obyczajów w danym kraju. Analizy zagraniczne i krajowe wskazują na większą częstotliwość w ramach kręgów przyjacielskich aniżeli w ramach kręgów rodzinnych, wyłączając oczywiście z tych ostatnich członków gospodarstwa domowego.

Dane empiryczne, jakie zgromadzono w naszym badaniu, wskazują, że ok. 13% mieszkańców województwa łódzkiego deklaroowało, iż nie posiada w swoich kręgach stycznościowych przyjaciół. Nie dysponujemy odpowiednimi danymi porównawczymi odnoszącymi się do lat wcześniejszych. Niemniej jednak, jeśli porównamy ten wynik z rezultatami innych badań empirycznych przeprowadzonych wcześniej w gminnych miejscowościach województwa łódzkiego, to nasuwa się wniosek o istotnym zmniejszaniu się kręgów przyjacielskich. Ze względu na inną strukturę prób w obydwu badaniach powyższa konstatacja nosi jednak intuicyjny charakter. Wcześniejsze analizy wskazywały na 5–7% odsetek osób całkowicie wykorzenionych z relacji przyjacielskich. Aktualnie liczba ta uległa zwiększeniu. Najwięcej mieszkańców województwa (30%) deklaroowało utrzymywanie kontaktów z dwoma przyjaciółmi, 19% z trzema, a 18% z jednym przyjacielem. Około 8% deklaroowało utrzymywanie kontaktów z 4 przyjaciółmi. Łatwo zatem zauważyć, iż sieci przyjacielskie mieszkańców regionu łódzkiego nie są zbyt rozległe, ograniczają się na ogół do kontaktów z 2–3 osobami. W innych badaniach rzadko podawane są informacje o przeciętnej wielkości sieci w ramach kręgu przyjacielskiego. Częściej podawane są informacje o całkowitej wielkości sieci lub też o sieciach uwzględniających różne kategorie podmiotów, np. łącznie znajomych i przyjaciół. Zestawiając uzyskane przez nas dane z innymi rezultatami, można skonstatować, iż wielkość sieci kontaktów przyjacielskich w województwie łódzkim jest zbliżona do wielkości sieci zidentyfikowanych przez M. Theiss (2007) w miastach województw podlaskiego i warmińsko-mazurskiego, i znacznie mniejsza od wielkości sieci, jaką odnotowali badacze fińscy w miastach północno-zachodniej Rosji i Estonii (Lonkila, Piipponen 2002). W tych ostatnich badaniach w St. Petersburgu (Rosja) przeciętna wielkość sieci wynosiła 14,2 partnera, w Pietrozwołsku (Rosja) – 11,8 partnera, w Tallinie (Estonia) – 13, a w Pitkaranta – 15,8 (Lonkila, Piipponen 2002: 98).

Tabela 1. Średnie wielkości kręgów przyjacielskich w poszczególnych powiatach

Powiat	Średnia liczba przyjaciół netto ^a	Odchylenie standardowe	N	Średnia liczba przyjaciół brutto ^b	Odchylenie standardowe	N
1	2	3	4	5	6	7
Bełchatowski	2,7	1,371	75	2,4	1,449	85
Brzeziński	1,7	0,737	25	1,5	0,811	29
Kutnowski	3,3	1,448	56	2,3	1,651	83
Łaski	3,0	1,594	38	2,8	1,725	41
Łęczycki	3,2	1,827	34	2,9	2,102	40

Tabela 1 (cd.)

1	2	3	4	5	6	7
Łowicki	2,3	1,143	51	2,3	1,251	55
Łódzki wschodni	2,4	1,259	44	2,4	1,373	48
m. Łódź	2,6	1,399	487	2,4	1,570	560
Opoczyński	2,1	1,217	29	2,1	1,237	30
Pabianicki	3,1	1,565	91	2,9	1,763	109
Pajęczański	2,3	1,120	35	1,8	1,340	43
m. Piotrków Trybunalski	2,5	1,263	74	2,1	1,450	86
Piotrkowski	2,1	0,711	60	1,7	0,975	71
Poddębicki	2,9	0,927	25	2,8	0,949	26
Radomszczański	2,6	1,416	118	2,2	1,627	145
Rawski	3,1	1,647	38	3,4	1,820	42
Sieradzki	2,3	1,043	87	2,2	1,224	98
m. Skierniewice	2,3	1,778	18	2,2	1,778	18
Skierniewicki	2,6	1,227	47	2,7	1,399	52
Tomaszowski	2,2	1,206	56	1,9	1,350	64
Wieluński	3,3	1,717	63	4,2	1,803	66
Wieruszowski	2,9	1,516	34	3,6	1,576	41
Zduńskowolski	2,4	,981	40	2,0	1,206	50
Zgierski	3,1	1,545	117	3,3	1,757	130
Ogółem	2,8	1,406	1 741	2,5	1,593	2006

$df = 23$; $F = 9,434$; $p \leq 0,000$; $eta = 0,252$; $df = 23$; $F = 3,896$; $p \leq 0,000$; $eta = 0,208$.

^a Dane zawarte w kolumnie tabeli odnoszą się tylko do tych respondentów, którzy zadeklarowali utrzymywanie kontaktów z co najmniej jednym przyjacielem.

^b Dane zawarte w kolumnie odnoszą się do ogółu badanych respondentów w danym powiecie.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Jeśli pominiemy populację (13% osób deklarujących nieposiadanie przyjaciół), która jest relatywnie najliczniejsza w powiatach: kutnowskim (30%), pajęczańskim (19%), radomszczańskim (19%) i zduńskowolskim (18%), to okazuje się, że najliczniejsze kręgi przyjacielskie netto występują wśród mieszkańców powiatów: wieluńskiego (3,3 partnera), kutnowskiego (3,3), łączyckiego (3,2), zgierskiego (3,1), rawskiego (3,1), pabianickiego (3,1) i laskiego (3,0). Natomiast

najmniej liczne kręgi przyjacielskie zidentyfikowano w powiatach: brzezińskim (1,7), piotrkowskim (2,1), opoczyńskim (2,1) oraz tomaszowskim (2,2).

Jeśli uwzględnić natomiast wszystkich badanych respondentów łącznie z tymi, którzy deklarowali brak przyjaciół, to okazuje się, że najliczniejsze kręgi przyjacielskie występują w powiatach: wieluńskim (4,2), wieruszowskim (3,6), rawskim (3,4), zgierskim (3,3), natomiast kręgi najmniej liczne w powiatach: brzezińskim (1,5), piotrkowskim (1,7), pajęczańskim (1,8) oraz tomaszowskim (1,9). Innymi słowy, w pierwszej grupie powiatów mamy do czynienia z największym ilościowym zakorzeniem społecznym, a w grupie drugiej z najwyższym poziomem wykorzenienia.

Pod względem wykształcenia (tabela 2) najliczniejsze kręgi przyjacielskie netto odnotowano wśród respondentów z wykształceniem gimnazjalnym (3,3 partnera w kręgu) oraz z wykształceniem wyższym (3 partnerów w kręgu). Natomiast najmniej liczne wśród respondentów z wykształceniem podstawowym (2,6) i zasadniczym zawodowym (2,8).

Tabela 2. Średnie wielkości kręgów przyjacielskich a poziom wykształcenia badanych

Poziom wykształcenia	Średnia liczba przyjaciół netto ^a	Odchylenie standardowe	N	Średnia liczba przyjaciół brutto ^b	Odchylenie standardowe	N
Podstawowe	2,6	1,337	251	2,1	1,526	309
Gimnazjalne	3,3	1,652	61	3,1	1,729	64
Zasadnicze zawodowe	2,8	1,426	351	2,3	1,635	427
Średnie	2,9	1,401	748	2,5	1,574	846
Wyższe	3,0	1,361	330	2,8	1,513	359
Ogółem	2,9	1,406	1741	2,5	1,593	2 006

^a Dane zawarte w kolumnie tabeli odnoszą się tylko do tych respondentów, którzy zadeklarowali utrzymywanie kontaktów z co najmniej jednym przyjacielem.

^b Dane zawarte w kolumnie odnoszą się do ogółu badanych respondentów w danym powiecie.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Zaprezentowane dane potwierdzają tezę, iż wielkość kręgów przyjacielskich powiększają się wraz z poziomem wykształcenia. Jest to związek istotny statystycznie na poziomie $p \leq 0,01$, ale niezbyt silny. Liniowość związku zakłócona jest wyraźnie większą liczebnością kręgów dla osób z wykształceniem gimnazjalnym. Sytuacja ta nie stanowi zaskoczenia, ponieważ respondenci z wykształceniem gimnazjalnym to, w naszej próbie, przede wszystkim młodzi mieszkańcy.

Młodzież na ogół traktuje kategorie związków przyjacielskich w sposób bardziej otwarty, jest też bardziej skłonna do nawiązywania nowych kontaktów aniżeli osoby w wieku dorosłym. Tym samym młodzi ludzie deklarują większą liczbę przyjaciół, z którymi utrzymują mniej lub bardziej regularne styczności. Potwierdza się natomiast teza, że osoby z niskim statusem społecznym (w tym przypadku wykształceniem) mają mniej rozbudowane sieci przyjacielskie aniżeli osoby ze statusem wyższym (Theiss 2007). Innymi słowy, osoby z niskim wykształceniem są mniej atrakcyjnymi partnerami na rynku wymiany społecznej aniżeli jednostki z wykształceniem wyższym.

Tabela 3. Średnia częstotliwość kontaktów osobistych na jednego partnera rocznie w kręgach rodzinnych powiatów województwa łódzkiego

Powiat	Średnia liczba kontaktów osobistych na partnera rocznie w kręgu rodzinnym netto ^a	Odchylenie standardowe	N	Średnia liczba kontaktów osobistych na partnera rocznie w kręgu rodzinnym brutto ^b	Odchylenie standardowe	N
1	2	3	4	5	6	7
Bełchatowski	136,1	114,776	75	120,1	116,407	85
Brzeziński	121,3	93,185	25	104,6	96,208	29
Kutnowski	106,8	94,994	56	72,1	92,666	83
Łaski	61,6	62,863	38	57,1	62,604	41
Łęczycki	111,1	99,508	30	91,2	94,671	40
Łowicki	79,3	52,375	51	73,6	54,529	55
Łódzki wschodni	116,7	109,085	44	106,9	109,310	48
m. Łódź	79,3	82,509	477	67,9	81,106	560
Opoczyński	37,6	41,774	29	36,4	41,620	30
Pabianicki	129,3	116,380	88	105,9	115,527	109
Pajęczański	104,3	104,058	35	86,7	101,375	43
m. Piotrków Trybunalski	133,7	98,506	74	115,1	102,5	86
Piotrkowski	83,0	77,436	59	70,1	76,697	71
Poddębicki	40,4	34,761	25	38,8	34,968	26
Radomszczański	72,5	76,681	113	57,0	73,922	145
Rawski	100,8	112,758	38	91,2	111,221	42
Sieradzki	67,5	59,939	87	59,3	60,355	99

1	2	3	4	5	6	7
m. Skierniewice	33,8	30,825	16	30,0	30,940	18
Skierniewicki	134,3	103,820	47	121,4	106,399	52
Tomaszowski	100,6	83,647	56	88,1	85,224	64
Wieluński	67,6	86,675	63	64,5	85,831	66
Wieruszowski	62,1	76,874	34	62,1	76,874	34
Zduńskowolski	85,6	82,265	40	70,1	80,544	50
Zgierski	123,5	116,379	112	102,5	104,776	130
Ogółem	92,2	92,430	1712	78,9	90,240	2006

$df = 23$; $F = 6,317$; $p \leq 0,000$; $\eta^2 = 0,283$; $df = 23$; $F = 5,319$; $p \leq 0,000$; $\eta^2 = 0,242$.

^a Dane zawarte w kolumnie tabeli odnoszą się tylko do tych respondentów, którzy zadeklarowali utrzymywanie kontaktów z co najmniej jednym krewnym.

^b Dane zawarte w kolumnie odnoszą się do ogółu badanych respondentów w danym powiecie.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Drugim badanym elementem sieci była częstotliwość kontaktów osobistych z przyjaciółmi. Dane zawarte w tabeli 3 wskazują, iż przeciętna liczba kontaktów osobistych pomiędzy ego a każdym partnerem w sieci nie jest niska i wynosi ok. 92 kontakty w ciągu roku. Innymi słowy, każdy badany posiadający co najmniej jednego przyjaciela kontaktuje się z nim prawie dwa razy w tygodniu (dokładnie 1,8 razy). Porównanie otrzymanych przez nas danych z rezultatami badań M. Theiss (2007) prowadzi do konkluzji, iż częstotliwość spotkań z przyjaciółmi w regionie łódzkim jest niższa aniżeli w mieście warmińskim i podlaskim. W województwie łódzkim aż 14,3% badanych spotykało się z przyjaciółmi raz kilka miesięcy lub rzadziej. W miastach badanych przez Theiss (2007) odpowiednie odsetki wynosiły 5% dla miasta podlaskiego i 4% dla warmińskiego. Przeciętnie raz w miesiącu spotykało się 9% mieszkańców miasta podlaskiego i 15% miasta warmińskiego, natomiast w naszym regionie taką częstotliwość spotkań deklarowało aż 23,1%. Codziennie lub prawie codziennie kontaktowało się 15% mieszkańców miast badanych przez Theiss (2007), podczas gdy w naszym regionie odpowiedni odsetek wynosił jedynie 2,8%. Porównanie rezultatów naszych badań z wynikami uzyskanymi przez M. Lonkila i M. Piipponen (2002) skłania do podobnej konkluzji. Kontakty z członkami sieci zarówno w badanych przez autorów miastach rosyjskich, jak i estońskich są bardziej intensywne aniżeli w regionie łódzkim. Świadczy to o wyższym poziomie zaawansowania procesów alienacji społecznej w naszym regionie aniżeli w badanych miastach polskich, rosyjskich i estońskich.

Co więcej, region łódzki charakteryzuje się bardzo wysokim poziomem zróżnicowania częstotliwości kontaktów przyjacielskich. Najbardziej intensywne kontakty utrzymywane są w kręgach przyjacielskich mieszkańców takich powiatów, jak: bełchatowski (136,1), skierniewicki (134,3), m. Piotrków Trybunalski (133,7), pabianicki (129,3), zgierski (123,5), brzeziński (121,3), łączycki (111,1), podczas gdy najmniej intensywne w powiatach: m. Skierniewice (33,8), opoczyńskim (37,6) oraz poddębickim (40,4). Innymi słowy, mieszkańcy powiatu bełchatowskiego spotykają się ze swoimi przyjaciółmi cztery razy częściej aniżeli mieszkańcy powiatu m. Skierniewice.

Stwierdzono natomiast istotną statystycznie ($p \leq 0,000$) korelację pomiędzy poziomem wykształcenia badanych a intensywnością kontaktów przyjacielskich. Jednakże, jak wynika z danych zawartych w tabeli 4, kierunek związku jest ujemny, a siła mierzona współczynnikiem Pearsona wynosi $r = -0,165$. Oznacza to, że im niższe wykształcenie, tym większa skłonność do utrzymywania bardziej intensywnych kontaktów z przyjaciółmi.

Tabela 4. Średnia częstotliwość kontaktów osobistych na jednego partnera rocznie a poziom wykształcenia badanych

Wykształcenie	Średnia liczba kontaktów osobistych na partnera rocznie w kręgu rodzinnym netto ^a	Odchylenie standardowe	N	Średnia liczba krewnych w kręgu brutto ^b	Odchylenie standardowe	N
Podstawowe	117,2	111,985	251	90,7	104,213	310
Gimnazjalne	176,7	102,508	61	165,7	108,167	64
Zasadnicze zawodowe	90,8	89,352	351	74,5	87,596	427
Średnie	81,7	82,519	748	71,6	81,752	846
Wyższe	83,6	88,215	330	75,7	87,432	359
Ogółem	92,2	92,430	1 741	78,9	90,240	2 006

^a Dane zawarte w kolumnie tabeli odnoszą się tylko do tych respondentów, którzy zadeklarowali utrzymywanie kontaktów z co najmniej jednym krewnym.

^b Dane zawarte w kolumnie odnoszą się do ogółu badanych respondentów w danym powiecie.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Przejdźmy do zaprezentowania potencjału wykształcenia kręgów przyjacielskich w poszczególnych powiatach województwa łódzkiego. Każdy

z respondentów proszony był o podanie poziomu wykształcenia jego sześciu najbliższych przyjaciół. Należy dodać, że tylko 3,5% ogółu badanych deklaroowało utrzymywanie kontaktów z siedmioma i więcej przyjaciółmi. Poziom wykształcenia każdego z partnerów interakcji w kręgu przyjaciół kodowany był na skali od 1 – podstawowe, 2 – zasadnicze zawodowe, 3 – średnie, 4 – nieukończone wyższe do 5 – ukończone wyższe.

Tabela 5. Średni poziom wykształcenia w kręgach przyjacielskich badanych

Powiat	Średni poziom wykształcenia	Odchylenie standardowe	N
1	2	3	4
Bełchatowski	3,0	1,215	75
Brzeziński	2,4	1,038	25
Kutnowski	2,8	1,093	56
Łaski	3,4	1,080	38
Łęczycki	3,1	1,163	30
Łowicki	3,2	0,823	51
Łódzki wsch.	3,5	0,854	44
m. Łódź	3,3	0,925	483
Opoczyński	3,0	1,038	29
Pabianicki	3,0	1,008	89
Pajęczański	3,1	1,202	35
m. Piotrków Trybunalski	3,1	1,060	74
Piotrkowski	3,1	1,117	59
Poddębicki	2,2	1,102	25
Radomszczański	2,9	1,005	117
Rawski	2,7	0,925	38
Sieradzki	3,2	1,053	87
m. Skierniewice	3,3	1,048	16
Skierniewicki	2,9	0,878	47
Tomaszowski	2,6	1,014	56
Wieluński	2,6	0,984	63
Wieruszowski	2,0	0,935	34
Zduńskowolski	3,4	1,171	40

Tabela 5 (cd.)

1	2	3	4
Zgierski	3,0	1,057	117
Ogółem	3,0	1,046	1 727

$df = 23$; $F = 6,510$; $p \leq 0,000$; $\eta^2 = 0,284$.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Dane zawarte w tabeli 5 wskazują, że w kręgach przyjacielskich, badanych mieszkańców województwa łódzkiego przeciętne wykształcenie utrzymuje się na poziomie wykształcenia średniego ukończonego. Poziom zróżnicowania kręgów pod tym względem jest jeszcze niższy aniżeli w przypadku wielkości kręgów rodzinnych. Kręgi o najniższym wykształceniu, nieprzekraczającym edukacji na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej, wystąpiły głównie w powiatach: wieruszowskim, poddębickim i brzezińskim. Z kolei jednostkami terytorialnymi o najwyższym poziomie wykształcenia kręgów są takie powiaty, jak: łódzki wschodni, łaski, zduńskowolski, m. Łódź i m. Skierniewice. Można zatem skonstatować, że kręgi przyjacielskie w wymienionych pięciu powiatach są znacznie lepszym rezerwuarem potencjalnych zasobów społecznych dla osiągnięcia sukcesu przez osoby w nich funkcjonujące aniżeli kręgi przyjacielskie w innych jednostkach terytorialnych województwa łódzkiego.

Tabela 6. Średni poziom wykształcenia w kręgach przyjacielskich a wykształcenie respondentów

Poziom wykształcenia	Średni poziom wykształcenia kręgu	Odchylenie standardowe	N
Podstawowe	2,2	0,978	251
Gimnazjalne	1,6	0,911	61
Zasadnicze zawodowe	2,5	0,705	351
Średnie	3,2	0,713	748
Wyższe	4,2	0,816	330
Ogółem	3,0	1,047	741

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Wyniki zawarte w tabeli 6 ujawniają istotne statystycznie zróżnicowanie wykształcenia w kręgach przyjacielskich ze względu na poziom wykształcenia badanych. I tak, przeciętne wykształcenie w kręgu respondentów z wykształceniem podstawowym oscyluje wokół wykształcenia zasadniczego zawodowego.

Podobnie jest w przypadku respondentów z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Z kolei respondenci z wykształceniem średnim funkcjonują w kręgach o również średnim poziomie wykształcenia, a respondenci z wykształceniem wyższym funkcjonują prawie wyłącznie w kręgach osób z wykształceniem wyższym. W sumie można skonstatować wysoki poziom homogeniczności kręgów przyjacielskich wśród mieszkańców województwa łódzkiego ze względu na ich, poziom wykształcenia. Jest to istotny dowód, potwierdzający tendencje do zamykania się kręgów struktury społecznej po okresie przemian transformacyjnych. Istnieje w tym przypadku istotny statystycznie ($p \leq 0,000$) i wysoki poziom korelacji ($r = 0,591$) pomiędzy poziomem wykształcenia respondenta a poziomem wykształcenia jego przyjaciół.

Przejdźmy teraz do innego wymiaru charakterystyki kręgów przyjacielskich, a mianowicie ich zróżnicowania lub jednorodności ze względu na dystans przestrzenny dzielący partnerów sieci. Każdy z badanych charakteryzował miejsce zamieszkania poszczególnych przyjaciół w następujących kategoriach: 1 – w sąsiedztwie, 2 – w tej samej miejscowości, 3 – w sąsiedniej miejscowości, 4 – gdzie indziej w województwie, 5 – poza województwem w kraju, 6 – za granicą.

Tabela 7. Średni przestrzenny zasięg kręgów przyjacielskich w powiatach województwa łódzkiego

Powiat	Średni zasięg przestrzenny	Odchylenie standardowe	N
1	2	3	4
Bełchatowski	2,3	0,929	75
Brzeziński	2,1	0,959	25
Kutnowski	2,0	0,710	56
Łaski	2,5	0,509	38
Łęczycki	1,7	0,929	34
Łowicki	2,4	0,716	51
Łódzki wschodni	2,7	1,159	44
m. Łódź	2,0	0,662	485
Opoczyński	2,4	1,351	29
Pabianicki	2,2	0,521	90
Pajęczański	2,8	1,059	35
m. Piotrków Trybunalski	2,1	0,823	74
Piotrkowski	2,1	0,998	60

Tabela 7 (cd.)

1	2	3	4
Poddębicki	2,2	0,644	25
Radomszczański	2,4	0,913	118
Rawski	2,2	0,735	38
Sieradzki	2,4	0,931	88
m. Skierniewice	2,7	1,116	16
Skierniewicki	2,4	1,070	46
Tomaszowski	1,9	0,928	56
Wieluński	2,1	0,895	63
Wieruszowski	1,6	0,743	34
Zduńskowolski	2,9	1,178	41
Zgierski	2,3	0,729	117
Ogółem	2,2	0,860	1738

$df = 23$; $F = 7,104$; $p \leq 0,000$; $\eta^2 = 285$.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Dane zawarte w tabeli 7 wskazują na ograniczony, pod względem przestrzennym, zasięg funkcjonowania kręgów przyjacielskich. W skali całego województwa na ogół nie wykraczają one poza granice miejscowości zamieszkania respondenta. Społeczeństwo województwa łódzkiego jest zatem na wskroś populacją lokalną, w niewielkim stopniu wykraczającą poza miejsce zamieszkania. Co więcej, obserwujemy wysoki poziom homogeniczności w tym względzie. Najbardziej lokalne, a nawet sublokalne (sąsiedzkie) są kręgi przyjacielskie w powiatach: wieruszowskim, łęczyckim i tomaszowskim. Co ciekawe, lokalizm sprowadzający się do utrzymywania kontaktów przyjacielskich prawie wyłącznie w granicach miejscowości zamieszkania charakteryzuje również mieszkańców Łodzi i Piotrkowa Trybunalskiego. Najbardziej ponadlokalni, ale nieprzekraczający granic sąsiednich miejscowości w relacjach przyjacielskich są mieszkańcy takich powiatów, jak: zduńskowolski, pajęczański oraz m. Skierniewice. Stwierdzone wzory dyslokacji przestrzennej kręgów przyjacielskich w niczym nie przypominają zatem sugestii zawartych w tezach zwolenników o postępującym wykorzenieniu przestrzennym. Uzyskane rezultaty potwierdzają natomiast oczywisty związek większego zasięgu przestrzennego relacji przyjacielskich z ich większą różnorodnością pod tym względem.

Tabela 8. Średni przestrzenny zasięg kręgów przyjacielskich w województwie łódzkim a wykształcenie respondentów

Poziom wykształcenia	Średni zasięg przestrzenny	Odchylenie standardowe	N
Podstawowe	1,8	0,760	249
Gimnazjalne	1,9	0,822	61
Zasadnicze zawodowe	2,0	0,781	350
Średnie	2,2	0,754	748
Wyższe	2,6	1,055	330
Ogółem	2,2	0,861	1 738

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Ze względu na poziom wykształcenia respondentów zaobserwowano istotną statystycznie ($p \leq 0,000$), ale niezbyt silną korelację ($r = 0,259$) pomiędzy zasięgiem przestrzennym kręgów przyjacielskich a wykształceniem badanych. Okazuje się, że przy dominującym trendzie w województwie do lokowania przyjacieli w najbliższej okolicy najbardziej lokalni są respondenci z wykształceniem podstawowym, a najmniej lokalni mieszkańcy z wykształceniem wyższym. Jednakże, jak wykazują dane zawarte w tabeli 10.8, różnice zasięgu przestrzennego kręgów przyjacielskich pomiędzy poszczególnymi kategoriami wykształcenia nie są znaczące.

Z punktu widzenia teorii kapitału społecznego istotne jest ustalenie zakresu wzajemnej pomocy i wsparcia, w jakim jednostki mogą liczyć na swoich przyjaciół. W naszych badaniach pytaliśmy zarówno o pomoc materialną, jak i niematerialną, jakie respondent otrzymał od kogoś z przyjaciół w ostatnim roku. W ten sposób można określić funkcję kręgów społecznych. Analiza danych wskazuje, że ok.43% badanych nie doświadczyło żadnej formy pomocy ze strony swoich przyjaciół. W tej puli mieści się 13% tych, którzy deklarują, iż nie mają przyjaciół. A zatem 30% badanej populacji stanowią mieszkańcy, którzy deklarowali utrzymywanie więzi przyjacielskich, ale którzy albo nie otrzymali pomocy, albo też o taką pomoc nie prosili. Tylko 3,6% doświadczało wyłącznie pomocy materialnej, a 22,1% wyłącznie pomocy niematerialnej od swoich przyjaciół. Natomiast, aż 31% otrzymało zarówno pomoc materialną, jak i niematerialną. Można zatem skonstatować, że w sumie aż dwie trzecie badanych doświadczyło ze strony swoich przyjaciół jakiejś formy pomocy. Kręgi przyjacielskie wydają się zatem istotnymi kręgami różnorodnego wsparcia.

Tabela 9. Doświadczanie pomocy w kręgach przyjacielskich według powiatów

Powiat	Brak pomocy	Pomoc materialna lub niematerialna	Pomoc materialna i niematerialna	N	Odsetki
Bełchatowski	48,2	32,9	18,8	85	100
Brzeziński	24,1	44,8	31,1	29	100
Kutnowski	33,7	16,9	49,4	83	100
Łaski	61,0	14,6	24,4	41	100
Łęczycki	30,0	45,0	25,0	40	100
Łowicki	41,8	49,1	9,1	55	100
Łódzki wschodni	39,6	31,3	29,2	48	100
m. Łódź	35,0	28,4	36,6	560	100
Opoczyński	40,0	50,0	10,0	30	100
Pabianicki	56,0	26,6	17,4	109	100
Pajęczański	37,2	34,9	27,9	43	100
m. Piotrków Trybunalski	45,3	7,0	47,7	86	100
Piotrkowski	76,1	16,9	7,0	71	100
Poddębicki	69,2	11,5	19,2	26	100
Radomszczański	55,2	9,7	35,1	145	100
Rawski	16,7	35,7	47,6	42	100
Sieradzki	62,2	28,6	9,2	98	100
m. Skierniewice	72,2	22,2	2,1	18	100
Skierniewicki	48,1	38,5	13,4	52	100
Tomaszowski	73,4	17,2	9,4	64	100
Wieluński	7,6	6,1	86,4	66	100
Wieruszowski	5,9	2,9	91,2	34	100
Zduńskowolski	76,0	8,0	16,0	50	100
Zgierski	24,6	42,3	33,1	130	100
Ogółem	43,0	25,7	31,3	2 005	100

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Z danych zamieszczonych w tabeli 11 wynika wysoki poziom zróżnicowania funkcji kręgów przyjacielskich. I tak w powiecie wieluńskim i wieruszowskim, a także w znacznie mniejszym stopniu kutnowskim i rawskim dominują funkcje pomocowe, obejmujące zarówno pomoc materialną, jak i niematerialną. W powiatach: brzezińskim, łęczyckim, łowickim, opoczyńskim oraz zgierskim,

dominuje wyraźnie funkcja pomocowa, ale odnosząca się tylko do jednej z form, a mianowicie pomocy niematerialnej. Z kolei w takich powiatach, jak: bełchatowski, łaski, pabianicki, piotrkowski, poddębicki, radomszczański, m. Skierniewice, tomaszowski, i zduńskowolski, wyraźnie dominuje ekspresyjna funkcja kręgów przyjacielskich, ponieważ w ich ramach nie dochodzi na ogół do różnych form wspomagania. W pozostałych powiatach udział wyróżnionych funkcji pozostaje względnie równomierny. Nie ulega zatem wątpliwości, że kręgi przyjacielskie w coraz większym zakresie tracą obowiązującą w przeszłości funkcję pomocową i stają się raczej kręgami wyrażania opinii poglądów i demonstrowania różnorodnych postaw.

Tabela 10. Doświadczanie pomocy w kręgach przyjacielskich a poziom wykształcenia respondentów

Poziom wykształcenia	Brak pomocy	Pomoc materialna lub niematerialna	Pomoc materialna i niematerialna	N	Odsetki
Podstawowe	42,7	20,4	36,9	309	100
Gimnazjalne	43,8	35,9	20,3	64	100
Zasadnicze zawodowe	48,5	22,2	29,3	427	100
Średnie	41,7	25,4	32,9	846	100
Wyższe	39,6	33,1	27,3	359	100
Ogółem	43,0	25,7	31,3	2 005	100

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Funkcje kręgów przyjacielskich w niewielkim stopniu (choć istotnie statystycznie) są zróżnicowane ze względu na poziom wykształcenia badanych. Najbardziej pomocowy, w obydwu formach (materialnej i niematerialnej) charakter kręgów występuje wśród osób z wykształceniem podstawowym, natomiast najmniej pomocowy wśród mieszkańców z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Wbrew przypuszczeniom, respondentów z wykształceniem wyższym nie charakteryzuje ani najwyższy poziom uczestnictwa w kręgach pomocowych, ani też w kręgach ekspresyjnych.

SIECI KONTAKTÓW RODZINNYCH

Obok sieci przyjacielskich, powiązania i sieci kontaktów rodzinnych odgrywają istotną rolę w kształtowaniu kapitału społecznego. Wcześniejsze badania wykazały, że właśnie więzy rodzinne stanowią istotny rezerwuuar zasobów,

z których może korzystać jednostka dla osiągnięcia indywidualnego sukcesu. Rodzina stanowiła też w przeszłości podstawową grupę wsparcia.

Sieci kontaktów rodzinnych charakteryzujemy podobnie jak sieci kontaktów przyjacielskich. Przeanalizujemy zatem wielkość kręgów rodzinnych, częstotliwość kontaktów osobistych, poziom wykształcenia kręgu, dyslokację przestrzenną oraz funkcje, jakie są w kręgach realizowane. Pytając o członków kręgów rodzinnych, prosiliśmy o wskazanie tych bliższych i dalszych krewnych, którzy nie pozostają z respondentem we wspólnym gospodarstwie domowym.

Uzyskane dane wskazują, że sieci kontaktów rodzinnych są bardziej powszechne aniżeli powiązania przyjacielskie. Przeciętna wielkość kręgu rodzinnego brutto wynosi 3,7 partnera, podczas gdy ta sama wielkość dla kręgu przyjacielskiego – 2,5 partnera. Niemniej jednak odsetek osób nieutrzymujących kontaktów z członkami rodzin (poza domownikami) jest dość znaczny i wynosi 7,7%. Dla 12% badanych krąg rodzinnych sieci kontaktów ogranicza się jedynie do 1 osoby, dla dalszych 23,7% badanych do 2 osób, a dla kolejnych 20,7% do 3 osób. Jeśli uwzględnimy liczebności kręgów jedynie tych respondentów, którzy deklarowali utrzymywanie kontaktów rodzinnych co najmniej z jednym krewnym, to wielkości te są jeszcze wyższe. W tym drugim wariancie przeciętna liczba krewnych, z którymi utrzymywano kontakty społeczne, wzrasta do 4 partnerów i jest wyższa w stosunku do kręgów przyjacielskich o 1,2 partnera. Łatwo też zauważyć wyższy poziom zróżnicowania pomiędzy powiatami pod względem liczebności kręgów rodzinnych w porównaniu do sytuacji odnoszącej się do kręgów przyjacielskich. Najbardziej liczne kręgi rodzinne funkcjonują w powiatach: pabianickim, wieluńskim wierszowskim, łączyckim i kutnowskim, natomiast najmniej liczne w powiatach: brzezińskim, piotrkowskim, łódzkim wschodnim, tomaszowskim i skierniewickim.

Tabela 11. Średnie wielkości kręgów rodzinnych w poszczególnych powiatach

Powiat	Średnia liczba krewnych w kręgu netto ^a	Odchylenie standardowe	N	Średnia liczba krewnych w kręgu brutto ^b	Odchylenie standardowe	N
1	2	3	4	5	6	7
Bełchatowski	3,3	1,819	85	3,3	1,819	85
Brzeziński	1,7	0,713	28	1,6	0,768	29
Kutnowski	5,1	3,518	69	4,3	3,741	83
Łaski	4,1	1,997	37	3,7	2,261	41

Sieciowy komponent kapitału społecznego

1	2	3	4	5	6	7
Łęczycki	5,7	3,906	36	5,1	4,081	40
Łowicki	3,6	1,380	53	3,4	1,512	55
Łódzki wschodni	2,5	1,283	47	2,4	1,319	48
m. Łódź	3,1	2,372	509	2,8	2,435	560
Opoczyński	2,6	1,298	26	2,3	1,507	30
Pabianicki	9,1	5,304	101	8,4	5,635	109
Pajęczański	3,6	1,954	43	3,6	1,954	43
m. Piotrków Trybunalski	3,3	2,269	82	3,1	2,322	86
Piotrkowski	2,3	1,448	64	2,1	1,541	71
Poddębicki	3,8	1,120	26	3,8	1,120	26
Radomszczański	4,4	3,429	116	3,5	3,542	145
Rawski	4,0	2,274	36	3,4	2,528	42
Sieradzki	3,7	2,741	89	3,3	2,821	98
m. Skierniewice	4,0	2,000	18	4,0	2,000	18
Skierniewicki	2,7	0,948	50	2,6	1,069	52
Tomaszowski	2,6	1,601	62	2,5	1,642	64
Wieluński	7,4	5,180	65	7,3	5,220	66
Wieruszowski	5,5	3,439	34	5,5	3,440	34
Zduńskowolski	3,1	2,148	48	2,9	2,190	50
Zgierski	4,8	4,229	126	4,6	4,246	130
Ogółem	4,0	3,323	1 850	3,7	3,366	2 005

df = 23; F = 16,972; $p \leq 0,000$; $\eta^2 = 0,406$ df = 23; F = 21,267; $p \leq 0,000$; $\eta^2 = 0,459$.

^a Dane zawarte w kolumnie tabeli odnoszą się tylko do tych respondentów, którzy zadeklarowali utrzymywanie kontaktów z co najmniej jednym krewnym.

^b Dane zawarte w kolumnie odnoszą się do ogółu badanych respondentów w danym powiecie.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Warto też odnotować istotną statystycznie ($p \leq 0,000$) i średnią co do siły korelację ($r = 0,381$) pomiędzy wielkością kręgów przyjacielskich i rodzinnych. Oznacza to, że mieszkańcy naszego regionu, którzy mają liczniejsze kręgi rodzinne, na ogół mają też liczniejsze kręgi przyjacielskie i odwrotnie. Relacje przyjacielskie nie stanowią zatem alternatywy dla relacji rodzinnych i odwrotnie. Są to zatem sieci komplementarne, a nie rywalizujące.

Tabela 12. Średnie wielkości kręgów rodzinnych a wykształcenie badanych

Poziom wykształcenia	Średnia liczba krewnych w kręgu netto ^a	Odchylenie standardowe	N	Średnia liczba krewnych w kręgu brutto ^b	Odchylenie standardowe	N
Podstawowe	3,7	3,126	267	3,2	3,175	309
Gimnazjalne	3,5	3,363	52	2,8	3,321	64
Zasadnicze zawodowe	3,9	3,320	394	3,6	3,359	427
Średnie	4,0	3,353	791	3,7	3,388	846
Wyższe	4,3	3,392	346	4,2	3,426	359
Ogółem	3,9	3,324	1 850	3,7	3,366	2 005

^a Dane zawarte w kolumnie tabeli odnoszą się tylko do tych respondentów, którzy zadeklarowali utrzymywanie kontaktów z co najmniej 1 krewnym.

^b Dane zawarte w kolumnie odnoszą się do ogółu badanych respondentów w danym powiecie.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Pod względem wykształcenia zaobserwowano, podobnie jak w przypadku kręgów przyjacielskich, iż najmniej liczne kręgi rodzinne są udziałem osób młodych z wykształceniem gimnazjalnym. W tej kategorii wielkość kręgów rodzinnych jest zbliżona do wielkości kręgów przyjacielskich. Jest to zrozumiałe albowiem w grupach młodzieżowych przyjaźnie rówieśnicze odgrywają często większą rolę aniżeli związki krwi. W stosunku do pozostałych kategorii wykształcenia zaobserwowano istotną statystycznie ($p \leq 0,000$), chociaż słabą korelację dodatnią ($r = 0,085$). Oznacza to relację typu: im wyższy poziom wykształcenia, tym bardziej liczne kręgi rodzinne, w ramach których utrzymywane są kontakty społeczne. Jednakże związek ten odnosi się wyłącznie do wielkości kręgów rodzinnych ujętych „brutto”, tzn. łącznie z tymi respondentami, którzy w ogóle nie utrzymują kontaktów rodzinnych poza członkami własnego gospodarstwa domowego. W przypadku wielkości kręgu „netto” różnice pomiędzy poszczególnymi kategoriami wykształcenia nie są istotne statystycznie. Najliczniejsze kręgi rodzinne występują zatem wśród respondentów z wykształceniem wyższym (4,3 partnera), a najmniej liczne wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym i podstawowym, odpowiednio: 3,5 partnera i 3,7 partnera. Warto też zwrócić uwagę na mniejsze zróżnicowanie wielkości kręgów rodzinnych ze względu

na poziom wykształcenia w porównaniu do różnic występujących pomiędzy poszczególnymi powiatami.

Przeciętna częstotliwość kontaktów z każdym członkiem kręgu rodzinnego wynosi 60,3 spotkania rocznie. Oznacza to, że z członkami rodzin i krewnymi nieprzebywającymi we wspólnym gospodarstwie domowym, mieszkańcy naszego regionu kontaktują się osobiście, w przybliżeniu raz w tygodniu. Intensywność spotkań z rodziną i krewnymi jest zatem o jedną trzecią mniejsza aniżeli częstotliwość kontaktów z przyjaciółmi. Jak wynika z tabeli 10.15 najbardziej intensywne kontakty rodzinno-krewniacze utrzymywane są w takich powiatach, jak: piotrkowski (113,2), pączęński (108,9), m. Piotrków Trybunalski (105,7) oraz bełchatowski (82,9). Natomiast najmniej intensywne kontakty z członkami rodzin utrzymują mieszkańcy powiatów: wieruszowskiego (14,2), wieluńskiego (23,9), kutnowskiego (26,1), łowickiego (26,7) oraz poddębickiego (30,7). Również poziom zróżnicowania częstotliwości spotkań w kręgach rodzinnych jest mniejszy aniżeli w kręgach przyjacielskich. Ponadto stwierdzono istotną statystycznie ($p \leq 0,000$) i dodatnią korelację pomiędzy częstotliwością kontaktów przyjacielskich i rodzinnych. Siła związku wynosi ($r = 0,208$) i oznacza tendencję typu: im bardziej intensywne kontakty rodzinne, tym bardziej intensywne kontakty przyjacielskie. Jednakże w kilku powiatach owa zależność jest odwrotna. Dotyczy to głównie powiatów: kutnowskiego, brzezińskiego i zgierskiego.

Tabela 13. Średnia częstotliwość kontaktów osobistych na jednego partnera rocznie w kręgach rodzinnych powiatów województwa łódzkiego w ciągu roku

Powiat	Średnia liczba kontaktów osobistych na partnera rocznie w kręgu rodzinnym netto ^a	Odchylenie standardowe	N	Średnia liczba kontaktów osobistych na partnera rocznie w kręgu rodzinnym brutto ^b	Odchylenie standardowe	N
1	2	3	4	5	6	7
Bełchatowski	82,9	75,893	85	81,2	75,313	85
Brzeziński	43,9	57,786	28	42,2	57,301	29
Kutnowski	26,1	19,001	70	22,4	20,212	83
Łaski	36,7	56,654	40	35,8	56,234	41
Łęczycki	54,9	75,160	35	49,4	72,132	40
Łowicki	26,7	32,603	53	28,5	33,379	55

Tabela 13 (cd.)

1	2	3	4	5	6	7
Łódzki wschodni	57,6	89,704	47	56,4	89,133	48
m. Łódź	63,1	71,440	506	57,3	69,981	560
Opoczyński	47,9	36,173	26	40,3	36,537	30
Pabianicki	65,2	64,774	101	61,8	64,170	109
Pajęczański	108,9	94,030	43	107,7	94,881	43
m. Piotrków Trybunalski	105,7	86,565	81	99,6	87,591	86
Piotrkowski	113,2	101,763	66	103,5	102,135	71
Poddębicki	30,7	35,772	26	30,7	35,772	26
Radomszczański	42,7	58,939	116	34,8	55,386	145
Rawski	63,2	75,3	36	55,5	72,572	42
Sieradzki	42,5	49,884	90	37,8	47,152	99
m. Skierniewice	51,2	66,965	18	51,2	66,965	18
Skierniewicki	49,2	76,951	50	46,7	75,826	52
Tomaszowski	73,7	66,798	62	70,9	68,915	64
Wieluński	23,9	42,177	65	23,5	41,955	66
Wieruszowski	14,2	9,179	34	14,2	9,179	34
Zduńskowolski	77,6	71,178	48	74,5	71,382	50
Zgierski	64,4	69,736	126	59,9	67,822	130
Ogółem	60,3	71,441	1 852	55,7	70,006	2 006

$df = 23$; $F = 8,949$; $p \leq 0,000$; $\eta^2 = 0,318$ $df = 23$; $F = 9,224$; $p \leq 0,000$; $\eta^2 = 0,311$.

^a Dane zawarte w kolumnie tabeli odnoszą się tylko do tych respondentów, którzy zadeklarowali utrzymywanie kontaktów z co najmniej 1 krewnym.

^b Dane zawarte w kolumnie odnoszą się do ogółu badanych respondentów w danym powiecie.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Nie stwierdzono natomiast istotnej statystycznie korelacji pomiędzy poziomem wykształcenia badanych a przeciętną częstotliwością utrzymywania kontaktów osobistych z krewnymi. Jednakże na podstawie wyników danych zawartych w tabeli 10.16 warto podkreślić, iż osoby z wyższym wykształceniem utrzymują bardziej intensywne kontakty rodzinne aniżeli respondenci z wykształceniem podstawowym.

Tabela 14. Średnia częstotliwość kontaktów osobistych na jednego partnera rocznie a poziom wykształcenia badanych

Poziom wykształcenia	Średnia liczba kontaktów osobistych na partnera rocznie w kręgu rodzinnym netto ^a	Odchylenie standardowe	N	Średnia liczba krewnych w kręgu brutto ^b	Odchylenie standardowe	N
Podstawowe	57,3	67,700	270	50,5	65,880	310
Gimnazjalne	69,8	92,367	54	58,4	88,415	64
Zasadnicze zawodowe	53,9	68,927	393	50,1	67,506	427
Średnie	60,8	71,887	789	56,9	70,671	846
Wyższe	67,3	71,969	346	63,5	70,627	359
Ogółem	60,318	71,441	1852	55,7	70,006	2 006

^a Dane zawarte w kolumnie tabeli odnoszą się tylko do tych respondentów, którzy zadeklarowali utrzymywanie kontaktów z co najmniej 1 krewnym.

^b Dane zawarte w kolumnie odnoszą się do ogółu badanych respondentów w danym powiecie.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Przejdźmy teraz do zaprezentowania potencjału wykształcenia kręgów rodzinnych w poszczególnych powiatach województwa łódzkiego. Każdy z respondentów proszony był o podanie poziomu wykształcenia co najwyżej siedmiu krewnych, z którymi najczęściej się kontaktuje. Dodajmy, iż zgodnie z deklaracjami ok. 9% respondentów posiadało kręgi rodzinne liczniejsze aniżeli ośmiu i więcej partnerów.

Tabela 15. Średni poziom wykształcenia w kręgach rodzinnych badanych

Powiat	Średni poziom wykształcenia	Odchylenie standardowe	N
1	2	3	4
Bełchatowski	2,8	1,081	85
Brzeziński	2,7	1,044	28
Kutnowski	2,6	0,619	70
Łaski	3,0	0,994	40

Tabela 15 (cd.)

1	2	3	4
Łęczycki	2,5	1,156	35
Łowicki	3,4	0,772	53
Łódzki wschodni	3,1	0,953	47
m. Łódź	3,1	0,873	506
Opoczyński	2,4	0,842	26
Pabianicki	2,8	0,869	101
Pajęczański	3,0	1,081	43
m. Piotrków Trybunalski	2,8	1,002	81
Piotrkowski	2,8	1,011	66
Poddębicki	2,3	0,729	26
Radomszczański	2,8	0,906	116
Rawski	2,9	0,634	36
Sieradzki	3,2	0,799	89
m. Skierniewice	3,2	1,083	18
Skierniewicki	2,9	0,788	50
Tomaszowski	2,4	0,912	62
Wieluński	2,6	0,810	65
Wieruszowski	2,3	0,493	34
Zduńskowolski	3,1	0,994	48
Zgierski	2,9	0,951	126
Ogółem	2,9	0,926	1 851

$df = 23$; $F = 6,116$, $p \leq 0,000$; $eta = 0,267$.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Dane zawarte w tabeli 17 wskazują, że przeciętne wykształcenie w kręgu rodzinnym mieszkańców województwa łódzkiego nie jest wysokie i nie osiąga poziomu wykształcenia średniego. Przeciętny poziom wykształcenia kręgów rodzinnych jest ponadto nieco niższy aniżeli kręgów przyjacielskich. Kręgi rodzinne są też bardziej homogeniczne aniżeli kręgi przyjacielskie pod względem wykształcenia. Niemniej jednak zaobserwowano istotną statystycznie ($p \leq 0,000$) i dość silną korelację dodatnią ($r = 0,436$) pomiędzy przeciętnym wykształceniem kręgu

rodzinnego a przeciętnym wykształceniem kręgu przyjacielskiego badanych. Oznacza to, że wzrost poziomu wykształcenia w jednym z typów sieci kontaktów implikuje skłonność do wybierania w gronie drugiego kręgu również partnerów z odpowiednio wyższym poziomem wykształcenia. Najwyższe, przeciętnie, wykształcenie w sieciach rodzinnych odnotowano w powiecie łowickim. Wyraźnie przekracza ono poziom wykształcenia średniego, a dalej w takich powiatach, jak: sieradzki, m. Skierniewice, zduńskowolski, łódzki wschodni, m. Łódź, łaski i pajęczański. Natomiast najniższy poziom wykształcenia zidentyfikowano w kręgach rodzinnych powiatów: wieruszowskiego, poddębickiego, tomaszowskiego i opoczyńskiego. W tej drugiej grupie przeciętne wykształcenie kręgu przekracza jedynie w niewielkim stopniu poziom zasadniczego zawodowego.

Analizy poziomu wykształcenia w kręgach rodzinnych ze względu na wykształcenie respondentów potwierdzają wcześniej zaobserwowaną tendencję wśród kręgów przyjacielskich. Osoby z wyższym poziomem wykształcenia na ogół funkcjonują w kręgach przekraczających wyraźnie poziom wykształcenia średniego, podczas gdy osoby z wykształceniem średnim funkcjonują w kręgach, gdzie przeciętna sięga poziomu wykształcenia zasadniczego zawodowego. W kręgach osób z wykształceniem podstawowym i zasadniczym zawodowym przeciętny poziom wykształcenia kręgu jest niższy aniżeli wykształcenie zasadnicze zawodowe. Zaobserwowana tendencja jest istotna statystycznie ($p \leq 0,000$) o średnim poziomie siły zawiązku ($r = 0,357$).

Tabela 16. Średni poziom wykształcenia w kręgach rodzinnych a wykształcenie badanych

Poziom wykształcenia	Średni poziom wykształcenia	Odchylenie standardowe	N
Podstawowe	2,4	0,895	269
Gimnazjalne	2,6	1,050	54
Zasadnicze zawodowe	2,5	0,800	393
Średnie	3,0	0,844	789
Wyższe	3,5	0,854	346
Ogółem	2,9	0,926	1 850

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Przejdźmy teraz do charakterystyki kręgów rodzinnych ze względu na dystrans przestrzenny dzielący partnerów sieci. Podobnie jak w przypadku kręgów rodzinnych, każdy z badanych charakteryzował miejsce zamieszkania poszczególnych krewnych w następujących kategoriach: 1 – w sąsiedztwie, 2 – w tej

samej miejscowości, 3 – w sąsiedniej miejscowości, 4 – gdzie indziej w województwie, 5 – poza województwem w kraju, 6 – za granicą. Zatem skala dystansu przestrzennego kręgu rodzinnego zawarta jest w granicach minimum-1 – wszyscy mieszkają w sąsiedztwie respondenta, maksimum-6 – wszyscy członkowie kręgu rodzinnego mieszkają zagranicą.

Tabela 17. Średni przestrzenny zasięg kręgów rodzinnych w powiatach województwa łódzkiego

Powiat	Średni zasięg przestrzenny	Odchylenie standardowe	N
Bełchatowski	3,0	0,963	85
Brzeziński	3,1	0,993	28
Kutnowski	3,0	0,752	70
Łaski	3,1	0,871	40
Łęczycki	1,9	0,837	35
Łowicki	3,5	0,668	53
Łódzki wschodni	3,3	1,145	47
m. Łódź	2,6	1,054	505
Opoczyński	2,4	0,636	26
Pabianicki	2,6	0,632	100
Pajęczański	3,4	1,028	43
m. Piotrków Trybunalski	2,6	0,997	81
Piotrkowski	2,5	1,206	66
Poddębicki	2,8	0,819	26
Radomszczański	2,8	0,894	116
Rawski	2,7	0,760	36
Sieradzki	3,4	0,910	89
m. Skierniewice	2,9	0,937	18
Skierniewicki	3,4	0,907	50
Tomaszowski	2,7	1,209	62
Wieluński	3,2	0,878	65
Wieruszowski	3,2	0,505	34
Zduńskowolski	3,0	0,983	48
Zgierski	2,8	0,875	126
Ogółem	2,8	1,000	1 850

$df = 23$; $F = 9,383$; $p \leq 0,000$; $\eta^2 = 0,325$.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Z danych zawartych w tabeli 19 wynika, że przestrzenny zasięg kręgów rodzinnych w regionie łódzkim jest większy aniżeli kręgów przyjacielskich. O ile kręgi przyjacielskie w niewielkim stopniu wykraczały poza miejscowość zamieszkania respondenta (wskaźnik punktowy 2,2), o tyle zasięg kręgów rodzinnych osiągnął wartości punktową 2,8. Oznacza to objęcie zasięgiem sieci również sąsiedniej miejscowości zamieszkania. Jednakże pomimo tego, przestrzenny zasięg sieci kontaktów rodzinnych, podobnie jak przyjacielskich, jest wyraźnie lokalny. Najbardziej lokalni pod względem dystansu przestrzennego sieci rodzinnych są mieszkańcy takich powiatów, jak: łęczycki, opoczyński, piotrkowski, pabianicki i m. Piotrków Trybunalski. Natomiast najbardziej ponadlokalne kręgi rodzinne występują w powiatach: łowickim, pączęńskim, sieradzkim i skierniewickim. Kręgi rodzinne mieszkańców Łodzi należą raczej do kategorii sieci lokalnych aniżeli ponadlokalnych. Jak z powyższego wynika, poziom homogeniczności kręgów rodzinnych pod względem lokalizacji przestrzennej jest wyższy aniżeli pod względem ich liczebności. Zaobserwowano również istotną statystycznie ($p = 0,000$), chociaż niezbyt silną ($r = 0,176$) i dodatnią korelację pomiędzy przeciętnym przestrzennym zasięgiem sieci kontaktów rodzinnych i przyjacielskich. Oznacza to następującą tendencję: im dalszy zasięg kontaktów rodzinnych, tym dalszy zasięg kontaktów przyjacielskich, i odwrotnie.

Z kolei tabela 20 wskazuje, że przestrzenna dyslokacja kręgów rodzinnych ze względu na wykształcenie badanych jest istotna statystycznie na poziomie ($p \leq 0,01$), ale bardzo słaba ($r = 0,024$).

Tabela 18. Średni przestrzenny zasięg kręgów rodzinnych a wykształcenie badanych

Poziom wykształcenia	Średni poziom wykształcenia	Odchylenie standardowe	N
Podstawowe	2,7	0,906	268
Gimnazjalne	2,8	1,131	54
Zasadnicze zawodowe	2,8	0,934	392
Średnie	2,9	1,043	789
Wyższe	2,9	1,021	346
Ogółem	2,8	1,000	1 849

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Niemniej jednak można zaobserwować zarysowującą się tendencję, że im wyższy poziom wykształcenia, tym większy zasięg przestrzenny kręgu.

W odniesieniu do kręgów rodzinnych, podobnie jak w przypadku sieci kontaktów przyjacielskich, pytaliśmy o pomoc materialną i niematerialną, jakie

respondenci otrzymują od członków rodziny, z którymi utrzymują kontakty. Pytanie to odnosiło się do tych członków rodziny badanych, którzy nie pozostawali z nimi we wspólnym gospodarstwie domowym i którzy zostali zaliczeni do siedmiu osób, z którymi nasi respondenci utrzymywali najczęstsze kontakty.

Wyniki analiz statystycznych wskazują, że doświadczanie pomocy materialnej w ramach sieci rodzinnych jest zjawiskiem równie częstym jak w przypadku kręgów przyjacielskich. Warto też podkreślić, iż pomoc materialna jest doświadczana od mniejszej liczby członków rodziny, natomiast pomoc niematerialna od nieco większej liczby partnerów w sieciach rodzinnych.

Tabela 19. Doświadczanie pomocy w kręgach rodzinnych według powiatów

Powiat	Brak pomocy	Pomoc materialna lub niematerialna	Pomoc materialna i niematerialna	N	Odsetki
1	2	3	4	5	6
Bełchatowski	35,3	31,8	32,9	85	100
Brzeziński	10,3	37,9	51,7	29	100
Kutnowski	18,1	15,7	66,3	83	100
Łaski	58,5	22,0	19,5	41	100
Łęczycki	62,5	27,5	10,0	40	100
Łowicki	32,7	32,7	34,5	55	100
Łódzki wschodni	27,1	18,8	54,2	48	100
m. Łódź	29,1	21,3	49,6	560	100
Opoczyński	46,7	10,0	43,3	30	100
Pabianicki	63,3	20,2	16,5	109	100
Pajęczański	25,6	23,3	51,2	43	100
m. Piotrków Trybunalski	45,3	5,8	48,8	86	100
Piotrkowski	57,7	25,4	16,9	71	100
Poddębicki	61,5	15,4	23,1	26	100
Radomszczański	44,8	20,0	35,2	145	100
Rawski	35,7	23,8	40,5	42	100
Sieradzki	57,1	32,7	10,2	98	100
m. Skierniewice	44,4	44,4	11,1	18	100

1	2	3	4	5	6
Skierniewicki	42,3	40,4	17,3	52	100
Tomaszowski	62,5	28,1	9,4	64	100
Wieluński	6,1	4,5	89,4	66	100
Wieruszowski	0,0	0,0	100,0	34	100
Zduńskowolski	72,0	14,0	14,0	50	100
Zgierski	32,3	33,1	34,6	130	100
Ogółem	38,4	22,4	39,2	2 005	100

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

W sumie ok. 38% mieszkańców naszego województwa nie doświadczało w ostatnim roku od partnerów sieci rodzinnych żadnej z dwóch form pomocy. Dodajmy, iż w tej liczbie znajduje 7,7 osób, które nie utrzymują kontaktów z członkami rodziny poza domownikami. Zatem biorąc brutto (łącznie z osobami nieposiadającymi odpowiednio sieci rodzinnych i przyjacielskich), odsetek nie-doświadczających pomocy w tych kręgach wnosił odpowiednio: 38% i 43%.

Około 15% doświadczało jedynie pomocy niematerialnej, a 7% wyłącznie pomocy materialnej ze strony sieci rodzinnych. Natomiast 39% badanych doświadczało pomocy od członków swojej rodziny w obydwu formach. Należy odnotować również istotną statystycznie ($p \leq 0,000$) i dość silną korelację ($r = 0,472$) pomiędzy udzielanymi formami pomocy w kręgach rodzinnych i przyjacielskich. Oznacza to, że funkcje wymienionych sieci społecznych nie różnią się zasadniczo. Nie stanowią one alternatywnych pod względem funkcji kręgów społecznych, ale raczej kręgi powielające i poszerzające zakres istniejących już funkcji. Jednakże sieci rodzinne w większym stopniu (46%) aniżeli kręgi przyjacielskie (34%) są sieciami wspomagania materialnego aniżeli niematerialnego.

Na podstawie danych zawartych w tabeli 22 można wnioskować o dużym zróżnicowaniu powiatów pod względem doświadczanych przez respondentów form pomocy w sieciach rodzinnych. I tak z jednej strony mamy powiaty, w których blisko dwie trzecie badanych nie doświadcza żadnych form pomocy. Do tej kategorii zaliczyć należy powiaty: zduńskowolski (72%), pabianicki (63,3%), łęczycki (62,5%), tomaszowski (62,5%) i poddębicki (61,5%). Z drugiej jednak strony, w niektórych powiatach takich, jak np.: wieruszowski (100,0%), wieluński (84,9%) i kutnowski (66,3%), respondenci deklarowali doświadczenie obydwu form pomocy w ramach sieci rodzinnych.

Tabela 20. Doświadczenie pomocy w kręgach rodzinnych a poziom wykształcenia badanych

Poziom wykształcenia	Brak pomocy	Pomoc materialna lub niematerialna	Pomoc materialna i niematerialna	N	Odsetki
Podstawowe	38,2	17,8	44,0	309	100
Gimnazjalne	46,9	26,6	26,6	64	100
Zasadnicze zawodowe	40,5	21,8	33,7	427	100
Średnie	36,8	21,9	41,4	846	100
Wyższe	38,4	27,6	34,0	359	100
Ogółem	38,4	22,4	39,2	2 005	100

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Doświadczenie pomocy nie jest istotnie statystycznie skorelowane z wykształceniem badanych. Niemniej jednak warto odnotować, iż osoby z wykształceniem gimnazjalnym i zasadniczym zawodowym częściej nie doświadczają pomocy w sieciach rodzinnych aniżeli respondenci z wykształceniem podstawowym i wyższym. W przypadku pierwszej z wymienionych kategorii wykształcenia sytuacja wydaje się zrozumiała. Należą bowiem do tej kategorii głównie ludzie młodzi, którzy pomoc otrzymują na ogół od rodziców mieszkających z nimi w tym samym gospodarstwie domowym.

SIECI KONTAKTÓW STOWARZYSZENIOWYCH

Obok rodziny i przyjaciół związki stowarzyszeniowe stanowią jeden z głównych elementów sieci społecznych. P. Paxton (1999) nazywa ten typ relacji związkami asocjatywnymi. Charakteryzują one zakorzenienie społeczne jednostek w dobrowolnych stowarzyszeniach, będących strukturalną podstawą społeczeństwa obywatelskiego. Przynależność do dobrowolnych organizacji jest też traktowana jako jeden z podstawowych wskaźników kapitału społecznego, albowiem wyraża ona skłonność do podmiotowego współdziałania z innymi ludźmi. W badaniach polskich socjologów szacuje się zakres przynależności do stowarzyszeń w przedziale 10–15% w zależności od przyjętych wskaźników i czasu badania. W ostatnich badaniach przeprowadzonych w ramach *Diagnozy społecznej* odnotowano 13% należących do jakichkolwiek organizacji społecznych i stowarzyszeń (Sulek 2009). W społeczeństwach Europy Zachodniej i USA odsetki deklarujących przynależność są zdecydowanie wyższe. Szacuje się, że najwyższy odsetek przynależności (bez włączania przynależności do kościoła) występuje w społeczeństwach skandynawskich oraz w Holandii. Natomiast włączenie

do pomiaru afiliacji kościelnej daje zdecydowane pierwszeństwo społeczeństwu USA (Curtis, Grabb, Baer 1992; Stolle, Rochon 1999).

Znając niezbyt wysoki odsetek deklarujących przynależność do dobrowolnych organizacji w Polsce, w naszych badaniach pytaliśmy oddzielnie o afiliację do partii politycznych, związków zawodowych oraz dobrowolnych stowarzyszeń. Nie pytaliśmy natomiast o przynależność do kościoła. W ramach pytania o przynależność do stowarzyszenia wyjaśniano, iż chodzi o przynależność do jakiegokolwiek stowarzyszenia, organizacji, towarzystwa, organizacji przykościelnej, komitetu społecznego czy ruchu społecznego.

Z przeprowadzonych obliczeń statystycznych wynika, że tylko 7% populacji województwa łódzkiego deklaruje formalne związki z różnymi stowarzyszeniami, towarzystwami i komitetami partiami oraz związkami zawodowymi. Jedynie 1,2% deklaruowało przynależność do partii politycznych, tylko 2,7% ujawniło przynależność do związków zawodowych i 3,9% – przynależność do różnych stowarzyszeń.

Odsetek należących do różnego rodzaju stowarzyszeń w województwie łódzkim jest zatem niewielki i plasuje się poniżej przeciętnej dla kraju. Niemniej jednak jest to wynik zbliżony z tym, jaki uzyskała M. Theiss (2007) w badaniach dwóch miast, jednego podlaskiego, a drugiego warmińskiego. O ile zaskoczenia nie stanowi niski odsetek deklaracji związanych z przynależnością do partii politycznych i stowarzyszeń, o tyle nieco dziwi niewielki odsetek deklarujących przynależność do związków zawodowych. Jeśli jednak uwzględnimy kompletny upadek wielkich zakładów przemysłowych w naszym województwie i postępujący wzrost zatrudnienia w małych przedsiębiorstwach prywatnych, gdzie związki zawodowe nie istnieją, to uzyskany wynik wydaje się bardziej zrozumiały.

Ze względu na niewielką liczbę osób stowarzyszonych niecelowe wydaje się prezentowanie ich rozkładu w podziale na poszczególne typy organizacji. W dalszej prezentacji wyników posłużymy się zatem zmienną dychotomiczną dzielącą badaną próbę na tych, którzy nie należą do żadnej organizacji, oraz tych, którzy należą do co najmniej jednego stowarzyszenia, partii politycznej lub związku zawodowego.

Tabela 21. Należący i nienależący do stowarzyszeń i organizacji społeczno-politycznych w powiatach województwa łódzkiego (w %)

Powiat	Nienależący do żadnej organizacji	Należący do co najmniej jednej organizacji	N	Ogółem %
1	2	3	4	5
Bełchatowski	89,4	10,6	85	100,0
Brzeziński	89,7	10,3	29	100,0
Kutnowski	94,0	6,0	83	100,0

Tabela 21 (cd.)

1	2	3	4	5
Łaski	87,8	12,2	41	100,0
Łęczycki	92,5	7,5	40	100,0
Łowicki	96,4	3,6	55	100,0
Łódzki wsch.	95,8	4,2	48	100,0
m. Łódź	93,2	6,8	560	100,0
Opoczyński	96,7	3,3	30	100,0
Pabianicki	86,2	13,8	109	100,0
Pajęczański	79,1	20,9	43	100,0
m. Piotrków Trybunalski	98,8	1,2	86	100,0
Piotrkowski	97,2	2,8	71	100,0
Poddębicki	88,5	11,5	26	100,0
Radomszczański	97,2	2,8	145	100,0
Rawski	95,2	4,8	42	100,0
Sieradzki	88,8	11,2	98	100,0
m. Skierniewice	83,3	16,7	18	100,0
Skierniewicki	94,2	5,8	52	100,0
Tomaszowski	98,4	1,6	64	100,0
Wieluński	89,4	10,6	66	100,0
Wieruszowski	97,3	2,7	34	100,0
Zduńskowolski	94,0	6,0	50	100,0
Zgierski	93,8	6,2	130	100,0
Ogółem	93,0	7,0	2005	100,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Dane zwarte w tabeli 23 wskazują, przy ogólnej mizerii sieci powiązań organizacyjnych, iż relatywnie niezła sytuacja występuje w takich powiatach, jak: pajęczański (20,9%), m. Skierniewice (16,7%), pabianicki (13,8%), łaski (12,2%) poddębicki (11,5%), sieradzki (11,2%), wieluński i bełchatowski po (10,6%) oraz brzeziński (10,3%). Łatwo zauważyć, że w kategorii najbardziej

aktywnych powiatów pod względem przynależności organizacyjnej zdecydowaną większość stanowią jednostki z podregionu sieradzkiego. Na przeciwnym biegunie plasują się powiaty, w których odsetek należących nie przekracza 5% badanych respondentów. Do tej najmniej aktywnej kategorii należy zaliczyć takie jednostki terytorialne jak, powiaty: tomaszowski (1,6%), wieruszowski (2,7%), radomszczański (2,8%), piotrkowski (2,8%), opoczyński (3,3%), łowicki (3,6%) oraz rawski (4,8%). Większość w tej kategorii stanowią jednostki subregionu piotrkowskiego. W sumie, niski poziom aktywności stowarzyszeniowej w układzie przestrzennym jest przede wszystkim konsekwencją niskiego poziomu zorganizowania społecznego mieszkańców Łodzi oraz mieszkańców subregionu piotrkowskiego.

Tabela 22. Należący i nienależący do stowarzyszeń i organizacji społeczno-politycznych a wykształcenie badanych (w %)

Poziom wykształcenia	Nienależący do żadnej organizacji	Należący do co najmniej jednej organizacji	N	Ogółem %
Podstawowe	96,1	3,9	309	100,0
Gimnazjalne	100,0	0,0	64	100,0
Zasadnicze zawodowe	95,1	4,9	427	100,0
Średnie	94,3	5,7	846	100,0
Wyższe	83,6	16,4	395	100,0
Ogółem	93,0	7,0	2 005	100,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r.

Uzyskane wyniki potwierdzają natomiast dobrze znaną tezę, że najwyższy poziom przynależności organizacyjnej występuje wśród osób z wykształceniem wyższym, a najniższy wśród osób z wykształceniem podstawowym. Warto podkreślić, że wykształcenie wyższe prawie trzykrotnie zwiększa poziom powiązań ze stowarzyszeniami i organizacjami. Istnieje w tym przypadku istotna statystycznie ($p \leq 0,000$) oraz wyraźnie zaznaczająca się tendencja ($V_c = 0,178$) typu: im wyższy poziom wykształcenia, tym większe prawdopodobieństwo przynależności. Warto też podkreślić bardzo niskie różnice w poziomach zaangażowania organizacyjnego pomiędzy respondentami z wykształceniem podstawowym, zasadniczym zawodowym i średnim.

ZASOBY SIECI KONTAKTÓW SPOŁECZNYCH A POZIOM ROZWOJU GOSPODARCZEGO POWIATÓW I POŁOŻENIE EKONOMICZNE MIESZKAŃCÓW REGIONU ŁÓDZKIEGO

W celu wykazania łącznej pozycji poszczególnych powiatów i statystycznego wydzielenia podgrup ze względu na jednorodność poziomu zasobów kapitału w aspekcie sieciowym skonstruowano syntetyczną zmienną zasobów sieci. W tym przypadku podstawą do utworzenia skali były serie pytań dotyczących kontaktów społecznych badanych w ramach kręgów rodzinnych, przyjacielskich oraz w ramach stowarzyszeń i organizacji formalnych. Pytano zatem o liczbę członków rodziny (poza domownikami) oraz liczbę przyjaciół, z którymi R. utrzymywał kontakty w ostatnim roku. Pytano o poziom wykształcenia każdego członka rodziny i każdego przyjaciela, z którym utrzymywał kontakt w ostatnim roku, o ich miejsce zamieszkania, o częstotliwość kontaktów osobistych z przyjaciółmi i członkami rodziny oraz o czas trwania związków przyjaźni z każdym ze wskazanych przyjaciół. Ponadto pytano o liczbę przynależności do różnych organizacji, stowarzyszeń, komitetów społecznych i grup działania oraz o czas (liczba godzin w roku) poświęcony na pracę w organizacjach, do których respondent deklarował przynależność. Następnie na podstawie redukcji liczby itemów wchodzących w skład skali dla wielkości Alfa Cronbacha większej od 0,600 utworzono skalę komponentu sieci kapitału społecznego, na którą składają się zestandaryzowane wielkości następujących zmiennych szczegółowych: 1 – liczba przyjaciół, 2 – liczba członków rodziny, 3 – średni poziom wykształcenia w kręgu rodzinnym, 4 – średni poziom wykształcenia w kręgu rodzinnym i 5 – liczba przynależności do organizacji społecznych, komitetów, stowarzyszeń i grup działania. Wielkość statystyki rzetelności Alfa Cronbacha wynosi w tym przypadku 0,616, co należy uznać za wynik wystarczający do traktowania wymienionych itemów jako istotnych elementów składowych skali. Następnie zestandaryzowane wielkości itemów częściowych dodano i w rezultacie sieciowy komponent kapitału społecznego mierzono skalą o parametrach: min -1,811, max 5,490, średniej 0,000 i odchyleniu standardowym = 1,000. Jak z powyższego wynika, w skład syntetycznej skali weszły itemy charakteryzujące wielkość sieci oraz częściowo atrybuty sieci odnoszące się do poziomu wykształcenia kręgów rodzinnych i sąsiedzkich. Ze względu na niedostateczny poziom wzajemnej korelacji, poza skalą znalazły się natomiast funkcje sieci, atrybuty sieci odnoszące się do dystansów przestrzennych oraz częstotliwości utrzymywanych kontaktów w ramach poszczególnych sieci.

Następnie przeprowadzono jednoczynnikową analizę wariancji z testem Scheffego, umożliwiając rangowanie wszystkich powiatów oraz wydzielanie w ich zbiorze podgrup o najbardziej jednorodnych poziomach zasobów kapitału społecznego w aspekcie sieciowym.

Tabela 23. Syntetyczna poziom zasobów sieciowych kapitału społecznego w poszczególnych powiatach województwa łódzkiego

		Podzbiory dla $\alpha \leq 0,05$		
Powiat	N	1	2	3
1	2	3	4	5
Brzeziński	29	-2,078		
Piotrkowski	71	-1,523		
Tomaszowski	64	-1,432		
Opoczyński	30	-1,055	-1,055	
Radomszczański	145	-0,676	-0,676	-0,676
m. Piotrków Trybunalski	86	-0,636	-0,636	-0,636
Skierniewicki	52	-0,553	-0,553	-0,553
Zduńskowolski	50	-0,488	-0,488	-0,488
Kutnowski	83	-0,443	-0,443	-0,443
Łódzki wschodni	48	-0,360	-0,360	-0,360
m. Łódź	560	-0,315	-0,315	-0,315
Poddębicki	26	-0,062	-0,062	-0,062
Bełchatowski	85	-0,015	-0,015	-0,015
Sieradzki	98	0,088	0,088	0,088
Pajęczański	43	0,234	0,234	0,234
Łowicki	55	0,235	0,235	0,235
Rawski	42	0,335	0,335	0,335
Wieruszowski	34	0,472	0,472	0,472
Łęczycki	40	0,567	0,567	0,567
m. Skierniewice	18	0,892	0,892	0,892
Zgierski	130	0,913	0,913	0,913

Tabela 23 (cd.)

1	2	3	4	5
Łaski	41	1,400	1,400	1,400
Wieluński	66		2,443	2,443
Pabianicki	109			2,692
p		0,072	0,065	0,110

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r., wartości uporządkowane są od najniższych (ze znakiem minus) do najwyższych (ze znakiem plus).

Wyniki zawarte w tabeli 25 wskazują na możliwość wyróżnienia trzech kategorii powiatów ze względu na zasoby sieciowe kapitału społecznego. Do pierwszej zaliczyć można powiaty o najniższych zasobach, a mianowicie: brzeziński, piotrkowski, tomaszowski oraz opoczyński. Do kategorii jednostek o najwyższym poziomie zasobów sieciowych zaliczyć można jedynie powiaty pabianicki i wieluński oraz przy pewnych zastrzeżeniach również powiat łaski. Pozostałe powiaty tworzą środkowy podzbiór, w ramach którego różnice nie są istotne statystycznie. Różnice pomiędzy powiatami o najwyższych zasobach sieciowego komponentu kapitału społecznego i powiatami o zasobach najwyższych są ewidentne i bardzo wysokie. Powiat miejski łódzki nie wyróżnia się niczym szczególnym pod względem zasobów sieciowych swoich mieszkańców. Należy do kategorii powiatów z zasobami poniżej średniej dla całego województwa.

Tabela 24. Wartości współczynników korelacji Pearsona dla syntetycznej skali zasobów sieci kontaktów społecznego oraz zmiennych położenia materialnego mieszkańców i pozycji powiatów w rankingu rozwoju ekonomicznego

Zmienne zależne	Skala sieci	
	R Pearsona	p
Miejsce powiatu w rankingu ekonomicznym	-0,030	0,182
Wykształcenie	0,332	0,000
Osiągane dochody	0,188	0,000
Powierzchnia zajmowanego mieszkania	0,089	0,000
Liczba lat pozostawania bez pracy	-0,069	0,010

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych uzyskanych w badaniu surveyowym w 2010 r. (N = 2006).

Korelacja pomiędzy miejscem zajmowanym na syntetycznej skali zasobów sieciowego komponentu kapitału społecznego a atrybutami położenia ekonomiczno-społecznego badanych i miejscem w rankingu powiatów pod względem poziomu rozwoju prowadzi do dwóch zasadniczych konkluzji.

Przed wszystkim należy stwierdzić, iż zachodzi istotny statystycznie związek pomiędzy wielkością i przeciętnym poziomem wykształcenia sieci a wykształceniem respondentów, osiąganymi przez nich miesięcznymi dochodami oraz wielkością zajmowanego mieszkania. We wszystkich wymienionych przypadkach kierunek zależności jest dodatni, co oznacza, iż wyższy poziom na skali sieci przyczynia się do wzrostu wartości pozostałych zmiennych zależnych. Jednakże siła owego związku nie jest jednakowa. Bardziej rozległa sieć najbardziej stymuluje wzrost wykształcenia badanych, istotnie przyczynia się do osiągania przez nich wyższych dochodów, a w najmniejszym stopniu rzutuje na wielkość zasobów mieszkaniowych badanych. Wielkość i poziom wykształcenia sieci oddziałuje również pozytywnie na sytuację pracy badanych, albowiem respondenci z bardziej rozbudowanymi i lepiej wykształconymi sieciami pozostają bez pracy mniejszą liczbę lat aniżeli ci, którzy mają sieci małe pod względem zakresu i poziomu wykształcenia. Jednakże siła tej korelacji jest niewielka.

Co ciekawe, związki zachodzące pomiędzy zmiennymi ekonomicznymi charakteryzującymi położenie jednostek nie przekłada się na pozycję ekonomiczną całego powiatu. Z danych zawartych w tabeli 26 wynika, że pomyślność ekonomiczna powiatu nie jest prostą sumą pomyślności ekonomicznej jej mieszkańców. Brak korelacji pomiędzy tymi zmiennymi może być jednym z przykładów świadczących o nieciągłości struktury społecznej i różnicach zachodzących w procesach mobilizacji i kooperacji na poziomie mikro i mezo. Świadczyć też może o względnej autonomii wobec siebie różnych poziomów organizacji społecznej. Zarówno na jednym i drugim poziomie występują różne techniki mobilizacji i różne źródła pozyskiwania zasobów. Najlepszym przykładem jest korzystanie przez struktury administracji terytorialnej z dotacji UE, które w zasadniczo różnym zakresie są dostępne dla indywidualnych obywateli.

PODSUMOWANIE

Zgromadzone dane empiryczne dotyczące sieciowego komponentu kapitału społecznego wiodą do następujących konkluzji.

Należy stwierdzić, że mieszkańcy województwa łódzkiego nie dysponują rozbudowanymi sieciami kontaktów społecznych. Około 3% badanej populacji nie posiada jakiegokolwiek zakorzenienia w sieciach powiązań przyjacielskich, rodzinnych i stowarzyszeniowych. Aż 16% deklaruje zakorzenienie tylko w jednym

z trzech badanych wymiarów sieci kontaktów społecznych. Jedynie nieco ponad 6% badanych deklarowało utrzymywanie kontaktów zarówno z przyjaciółmi, rodziną, jak i potwierdzało związki ze stowarzyszeniami. Sieciami przyjacielskimi nie dysponuje 14% badanych, sieciami rodzinnymi (nie wliczając członków gospodarstwa rodzinnego) 7–8% badanych, a sieciami stowarzyszeniowymi 93% badanych.

Wielkości sieci mierzona liczbą partnerów, z którymi respondent utrzymuje kontakt, nie jest rozbudowana, ale nie jest też mała. Przeciętny krąg przyjacielski liczy blisko 3 partnerów, krąg rodzinny – 4 partnerów, a krąg organizacyjny co najwyżej 1 organizację i to tylko w odniesieniu do kilkudziesięciu przypadkach. W przypadku kręgów przyjacielskich są to wyniki zbliżone do tych, jakie A. Ferrand, L. Mounier i A. Degenne (1999) uzyskali w badaniach przeprowadzonych we Francji oraz jakie M. Theiss (2007) uzyskała w mieście warmiński i podlaskim, ale niższe niż uzyskane przez M. Lonkila i M. Piipponen (2002) w miastach Estonii i północno-zachodniej Rosji.

Potencjał intelektualny kręgów, mierzony poziomem wykształcenia, w sieci nie jest niski. W przypadku kręgów przyjacielskich dominuje wykształcenie średnie, a w przypadku kręgów rodzinnych nieco niższe od średniego. Co ciekawe, zarówno kręgi rodzinne, jak i przyjacielskie charakteryzują się wysokim poziomem homogeniczności pod względem poziomu wykształcenia. Oznacza to, że populacja województwa łódzkiego podlega ewidentnemu procesowi zamykania się struktur społecznych i reprodukcji strukturalnej. Innymi słowy, odchodzimy od wzoru społeczeństwa egalitarnego i przechodzimy do wzoru społeczeństwa o zamykających się kategoriach społecznych. Owo zamykanie się kręgów społecznych charakteryzuje się nie tylko wymiarem wertykalnym, ale również horyzontalnym. Oznacza to, że zasięg przestrzenny kręgów aspołecznych ogranicza się do granic własnej miejscowości lub co najwyżej miejscowości sąsiednich. Innymi słowy, biorąc pod uwagę zakres kontaktów społecznych, możemy stwierdzić, iż społeczeństwo województwa łódzkiego jest na wskroś lokalne.

Kręgi rodzinne i przyjacielskie nie stanowią dla badanych alternatywy funkcjonalnej. W obydwu typach wystąpiły zjawiska udzielania pomocy wzajemnej w ostatnim roku. Z tą jednak różnicą, że w kręgach rodzinnych przeważa wspomaganie materialne, a w kręgach przyjacielskich wspomaganie niematerialne. Warto jednak podkreślić, że aż 30% badanych deklarowało, iż zarówno w kręgach rodzinnych, jak i przyjacielskich nie doświadczyli w ostatnim roku żadnej pomocy. Nie wiemy jednak, czy jest to efekt odmowy ze strony partnerów sieci, czy też brak ujawnienia potrzeby ze strony badanych. Niemniej jednak poziom doświadczania pomocy w badanych kręgach rodzinnych i przyjacielskich jest wyższy aniżeli poziom udzielanej, wzajemnie pomocy w kręgach rodzinnych i przyjacielskich we Francji. Jak podają A. Ferrand, L. Mounier i A. Degenne (1999: 195) we Francji średnio 55% doświadcza pomocy w ramach kręgów rodzinnych i tylko 23% w ramach kręgów przyjacielskich. W przypadku naszych badań

odpowiednie dane wskazują na 60% dla sieci rodzinno-krewniaczych i 56% dla sieci przyjaciół, i są zbliżone do wyników, jakie uzyskała M. Theiss w mieście warmińskim (54%) i podlaskim (62%).

Do jednostek o najwyższym poziomie zasobów sieciowych, mierzonych wynikiem osiągniętym na skali syntetycznej, zaliczyć można powiaty pabianicki i wieluński oraz przy pewnych zastrzeżeniach również powiat łaski. Natomiast najniższymi zasobami sieci dysponują powiaty: brzeziński, opoczyński, tomaszowski i piotrkowski. Pozostałe powiaty tworzą środkowy podzbiór, w ramach którego różnice nie są istotne statystycznie. Różnice pomiędzy powiatami o najwyższych i najniższych zasobach sieciowego komponentu kapitału społecznego są bardzo wysokie. Jednakże zdecydowana większość powiatów charakteryzuje się zbliżonymi poziomami zasobów sieci.

Z przeprowadzonych badań wynika, że sieciowy wymiar kapitału społecznego ma istotny wpływ na pozycję materialną badanych, a zwłaszcza na poziom dochodów. Nie ma natomiast istotnego statystycznie wpływu na pozycję ekonomiczną powiatów jako jednostek analizy. Okazuje się, że im większy rozmiar sieci i im wyższy poziom wykształcenia w jej ramach, tym wyższe wykształcenie badanych, wyższe ich dochody oraz większa zajmowana przez nich powierzchnia mieszkania oraz mniejsza liczba lat bez pracy.

Brak korelacji pomiędzy miejscem zajmowanym przez powiat w rankingu ekonomicznym a wielkością zasobów sieciowych mieszkańców oraz dodatnia i istotna korelacja pomiędzy zasobami sieci i zmiennymi położenia materialnego badanych prowadzi do dwóch interpretacji. Po pierwsze, może to oznaczać, że w warunkach słabo rozwiniętego społeczeństwa obywatelskiego na poziomie zbiorowości terytorialnej istotne są nie tyle sieci mieszkańców, co sieci lokalnych liderów, których znaczenie dla pozyskiwania środków zewnętrznych, a zwłaszcza ulokowanych w strukturach instytucjonalnych państwa czy UE, jest o wiele większe aniżeli przeciętnego obywatela. Po drugie, może to znaczyć również, że w warunkach relatywnie niskiego poziomu rozwoju ekonomicznego regionu, przy równocześnie silnym oddziaływaniu wartości materialnych jako głównego kryterium sukcesu życiowego, jednostki bardziej koncentrują się na indywidualnym zaspokajaniu potrzeb aniżeli na wytwarzaniu dobra wspólnego.

BIBLIOGRAFIA

- Bourdieu P. (1977), *Cultural Reproduction and Social Reproduction*, [w:] Karabel J., Hasley A.H. (eds.), *Power and Ideology in Education*, Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu P. (1983), *Forms of Capital*, [w:] Richards, J.C. (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York: Greenwood Press.

- Bourdieu P. (1986), *The Forms of Capital*, [w:] Richardson J.G. (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Westport: Greenwood Press,.
- Bourdieu P. (2009), *Rozum praktyczny: o teorii działania*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego,.
- Bourdieu P., Waquant L.J.D. (2001), *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Burt R.S. (2008), *Structural Holes versus Network Closure as Social Capital*, [w:] N. Lin, K. Cook, R.S. Burt, *Social Capital. The Theory and Research*, New Brunswick: Aldine Transaction.
- Coleman J. (1990), 1994, *Foundations of Social Theory*, Cambridge, MA: Belknap Press, Harvard University Press.
- Curtis J.E., Grabb E.G., Baer D.E. (1992), *Voluntary Association Membership in Fifteen Countries*, „American Sociological Review”, vol. 57.
- Erickson B.H. (2008), *Good Networks and Good Jobs: The Value of Social Capital to Employers and Employees*, [w:] N. Lin, K. Cook, R.S. Burt, *Social Capital. The Theory and Research*, New Brunswick: Aldine Transaction.
- Espinosa V. (1999), *Social Network among the Urban Poor: Inequality and Integration in a Latin American Cities*, [w:] B. Wellman (ed.), *Network in the Global Village*, Boulder: Westview Press.
- Esser H. (2008), *Two Meaning of Social Capital*, [w:] D. Castiglione, J.W. van Deth, G. Wolleb (eds.), *The Handbook of Social Capital*, Oxford: Oxford University Press.
- Ferrand A., Mounier L., Degenne A. (1999), *The Diversity of Personal Network in France: Social Stratification and Relational Structures*, [w:] B. Wellman (ed.), *Network in the Global Village*, Boulder: Westview Press.
- Fisher C.S. (1982), *To Dwell Among Friends*, Chicago: Chicago University Press.
- Granovetter M.S. (1973), *The Strength of Weak Ties*, „American Journal of Sociology”, vol. 78.
- Growiec K. (2009), *Związek między sieciami społecznymi a zaufaniem społecznym – mechanizm wzajemnego wzmacniania?*, „Psychologia społeczna”, t. 4 (1–2), <http://cbu.psychologia.pl/profile/growiec2.pdf> [dostęp 04.01.2012].
- Growiec K. (2011), *Kapitał społeczny. Geneza i społeczne konsekwencje*, Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej.
- Halpren D. (2005), *Social Capital*, Cambridge: Polity Press.
- Lin N. (2001), *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lin N. (2008), *A Network Theory of Social Capital*, [w:] D. Castiglione, J. van Deth, G. Wolleb, *The Handbook of Social Capital*, Oxford: Oxford University Press.
- Lin N., Fu Y., Hsung R.-M. (2008), *Building a Network Theory of Social Capital*, [w:] N. Lin, K. Cook, R.S. Burt, *Social Capital. The Theory and Research*, New Brunswick: Aldine Transaction.
- Loury G. (1977), *A Dynamic Theory of Racial Income Differences*, [w:] P.A. Wallace, A.L. Mund (eds.), *Women Minorities and Employment Discrimination*, Lexington: Lexington Books.
- Lonkila M., Piipponen M. (2002), *Social Networks and Civic Culture in Estonia and North-Western Russia*, Raport of Karelian Institute, no 3, Joensuu: University of Joensuu.
- Paxton P. (1999), *Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment*, „American Journal of Sociology”, vol. 105.
- Poplin D.E. (1972), *A Survey of Theories and Methods of Research*, New York: Macmillan.
- Putnam R. (2008), *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

- Rose R. (2000), *Getting Things Done in an Antimodern Society: Social Capital in Russia*, [w:] P. Dasgupta, I. Serageldin (eds.), *Social Capital. A Multifaceted Perspective*, World Bank, Washington.
- Sik E., Wellman B. (1999), *Network Capital in Capitalist, Communist and Postcommunist Countries*, [w:] B. Wellman (ed.), *Network in the Global Village*, Boulder: Westview Press.
- Starosta P. (2012), *Sieciowy komponent kapitału społecznego*, [w:] *Zróżnicowanie zasobów kapitału ludzkiego i społecznego w regionie łódzkim*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Stolle D., Rochon T.R. (1999), *The Myth of American Exceptionalism: A Three – Nation Comparison of Associational Membership and Social Capital*, [w:] J.W. van Deth, M. Maraffi, K. Newton, P.F. Whitley (eds.), *Social Capital and European Democracy*, Oxon: Routledge.
- Theiss M. (2007), *Krewni – znajomi – obywatele. Kapitał społeczny a lokalna polityka społeczna*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Wellman B. (1988), *Structural Analysis: From Method and Metaphor to Theory and Substance*, [w:] B. Wellman, S.D. Berkowitz (eds.), *Social Structures. A Network Approach*, Cambridge: Cambridge University Press.

Paweł Starosta

NETWORK SOCIAL CAPITAL

(Summary)

Article focuses on the study of network resources of social capital, i.e. on the measurement of its level and diversity in the whole Lodz voivodeship and in the Lodz voivodeship poviats. The aim of the analysis is to examine the direction and strength of the statistical relationships that occur between network resources and the economic development level of poviats and socio-economic position of the respondents.

Analyses show that the inhabitants of Łódź voivodship do not have extensive networks of social interaction, but the intellectual potential of their networks measured by the level of education is relatively high. Furthermore, both the family and the friends' networks are characterized by high levels of homogeneity in terms of level of education and spatial extent, which means that there is an evident process of closing of the the social structures and structural reproduction among the population of Łódź voivodship.

The collected empirical data also show that the network dimension of social capital has a significant impact on the economic and social position of the respondents, but no statistically significant effect on the economic position of poviats as units of analysis.